БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ НАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1971 чыл.
АВГУСТ
14
СУББОТА
№ 195 (8655).
Өртээ 2 кол.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге

50 чыл бурунгаар Октябрьның Социалистиг Улуг Революциязының болгаш Россияның дарлалды тиилээн пролетариадының дорт дузаламчызы-биле Тывага Улусчу революция боттанган болгаш Тыва Арат Республика тургустунган.

Бистер, бо төөгүлүг хүнде, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң юбилейлиг сессиязының киржикчилери, республиканың ажылчыннарының, колхозчуларының, интеллигенциязының болгаш бүгү ажылчы чоннарының өмүнээзинден Тыва улустуң материал болгаш сагыш-сеткил байлаазының хөгжүлдезиниң талазы-биле ленинчи сагыш салыышкынын база доктаамал дузаламчызы дээш СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге чалбыыштыг изиг байырны чедирбишаан, чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенививисти илергейлеп тур бис.

Тыва улус социал дештиилгениң болгаш национал катап төрүттүнүүшкүнүнүң чамдык чадаларын эрткеш, ССРЭ-ниң улустарының улуг өг-бүлезинге эки тура-биле киреринге белеткенип алганы — ленинчи оттур көрүүшкүн ол болганын амыдырал долузу-биле бадыткаан. Тыва улустуң амыдыралынга өндүр улуг ол болуушкун 1944 чылдың октябрьда боттанган.

Эрткен чартык чүс чылда Тываның ажылчы чоннары марксизм-ленинизмниң тугунуң адаа-биле, коммунистиг партияның мерген удуртулгазы-биле, бүгү улустарның, ылаңгыя улуг орус улустуң акы-дуңма дузаламчызы-биле хөгжүлдениң эрте бурунгу үе-чадазындан социализмниң бедиктеринче кайгамчык улуг базымны кылган. Бо чылдарда Тыва хожудаңгай болгаш дарлаткан черден сайзыраңгай, чечектелип олурар, Ленин ордептиг республика болуп чаартынган. Ам ол дээрге, чаа тудугларның, улуг колхозтарның болгаш совхозтарның оран, экономиктиг хөгжүлдениң, социал политиктиг болгаш культура талазы-биле чаартылгаларның чери апарган.

Эртемденнер, инженерлер, эмчилер, башкылар болгаш улус ажыл-агыйының база культураның хөй санныг тускай эртемниглери бисте бар апарган. Чогаалчыларның, чурукчуларның, композиторларның, артистерниң уран талантызы чоннуң сагыш сеткил культуразын доктаамал байыдып турар.

Коммунизмниң идеалдарынга кызыгаар чок бердинген болгаш төрээн Коммунистиг партияны долгандыр сырый каттышкан Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары үлетпүрнүң болгаш кедээ ажыл-агыйның улам ыңай хөгжүлдези, улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга бүдүрүлгениң ажыктыын бединдери дээш туруштуг демисежип турар.

Улусчу революцияның 50 чыл оюн таварыштыр байырлыг чагаада илереттинген тыва улустуң күш-ажылчы чедиишкиннерин болгаш революсчу демиселин бедик-биле үнелеп көргени дээш бис, юбилейлиг сессияның киржикчилери, СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш ССР Эвилелиниң Министрлер Чөвүлелинге ханы өөрүп четтиргенививисти илереттинишаан, бистиң чуртувуска коммунизмни тургузарының херээнге, тоску беш чылдың планныг даалгаларын хууса бетинде күүседиринге республиканың ажылчы чоннары боттарының бүгү күжүн, билиин, ханы хүндүткелин бээр дээрзин төрээн Коммунистиг партияга, ооң ленинчи Төп Комитединге болгаш Совет чазакка бүзүредип тур бис, ол дээрге СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга ажылчы чоннарның үлүг-хуузун киирген-и болур-дур.

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң улустарының бузулбас найыралы делгерезин!

Совет улусту ленинчи орук-биле коммунизмниң тиилелгезинче аппар чоруур Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы делгерезин!

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң юбилейлиг сессиязы

СОВЕТ УЛУСТУҢ АКЫ-ДУҢМА ӨГ-БҮЛЕЗИНГЕ

50 чыл. Төөгү талазы-биле алыр болза кыска хуусаа-дыр. Ынчалза-даа 1917 чылдың октябрьда чер бөмбүрзээниң кырынга пролетар революцияның халазы чайнап берген хүнден эгелээш, ол эрткен беже чылдарда төөгүлүг улуг болуушкуннар болгулаан. Большевиктер партиязының болгаш ооң гениалдыг баштыңчызы В. И. Ленинниң удуртулгазы-биле Россияның ажылчын аңгызы дарлалдың кинчизин ап октааш, күш-ажылдың, хосталганың база улустарның акы-дуңмалышкы чоруунуң күрүнезин тургускан, чырыткылыг коммунистиг келир үеже орукту ажыткан.

Улуг Октябрьның тиилелгелиг даашталышкыннары Чөөн чүктүң дарлаткан улустарының аас-кежии дээш демиселче көдүрген. Тывага Улусчу революция база-ла ооң түңнели-дир. В. И. Ленинниң идеяларының ачызында база орус пролетариаттың акы-дуңма дузаламчызы-биле 1921 чылда арат массалар эрге-чагырганы холга алгаш, августуң 13-те Тыва Арат Республиканы тургускан. Ленинчи өөредигниң база Советтер чуртунуң улуг дузазының ачызында шаанда адыы-түреңги болгаш өлүмге чыгаткан турган тыва улус хөгжүлдениң капиталистиг үе-чадазын таварбайн, социализмче улуг базымны кылган. Үлетпүрү, кедээ ажыл-агыйы болгаш культуразы шапкын хөгжээн Тыва дең эргелиг акы-дуңма совет өг-бүледе бүдүрелдиг бурунгаар базып олурар. Бөгүн, Улусчу революцияның 50 чыл болган юбилейин демдеглеп тура, тыва улустуң чоргааралы, аас-кежии болгаш өөрүшкүзү хемчээл чок, ынчангаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң юбилейлиг сессиязы онзагай байырланчыг байдалга эрткен.

СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкынының бажыңын байырлал шинчилиг каастап дерээн. Бистиң республиканың Дээди Совединиң юбилейлиг сессиязынга киржири-биле ССРЭ-ниң, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советтериниң депутаттары, республиканың бүгү районнарындан бүдүрүлгениң мурнакчылары, партия, совет ажылдакчылар, профэвилел болгаш комсомол активи, хөй-нийти организацияларының төлээлекчилери, литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчылары чыглып келген. Байырлалдың өөрүшкүзүн бистиң-биле каты үлежир дээш автономнуг республикаларның, крайларның болгаш областарның база Моол Арат Республиканың Тыва-биле кожа аймактарының төлээлери аалдап келген.

Хүндүскүнүң 4 шак. Улуг зал. Сценаның артында В. И. Ленинниң портреди болгаш «1921—1971» деп бижээн саннар. Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга чедип алган чедиишкиннерниң бедик үнелели — Ленин ордени республиканың тугунда чайнап тур. СЭКП обкомунуң секретарьлары болгаш бюро кежигүннери, республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш чазактың кежигүннери, Улусчу революцияның юбилейин байырлаарынга киржири-биле келген төлээлерниң удуртукчулары, бүдүрүлгениң мурнакчылары, президиумда олуттарны ээлепкен.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң даргазы **Ю. Л. Аранчын** юбилейлиг сессияны ажыткан.

— Бөгүн Совет Тываның ажылчы чоннары бистиң чуртувустуң бүгү акы-дуңма улустарынга, хамыктың мурнунда улуг орус улуска болгаш Коммунистиг партияга ооң Ленинчи национал политиказы дээш чүректиң ханызындан изиг өөрүп четтириишкинниң чаагай сөстерин — Улуу-биле четтирдивис деп чугаалавышаан, Улуг Октябрьның өттүг херелинден өскүп үнген, чечектелиишкинниң болгаш аас-кежиниң чырыткылыг бедиктеринче Тыва улустуң оруун чырыткан улусчу Революцияның, Октябрьның Социалистиг Улуг Революциязының идеяларын, коммунизмниң идеяларын

(Эгези. Төнчүзү 2-ги арында).

ТЫВАГА УЛУСЧУ РЕВОЛЮЦИЯНЫҢ 50 ЧЫЛЫ

СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары С. К. ТОКАНЫҢ илеткели

— Бөгүн Тывага Улусчу революцияның тиилээниниң болгаш Тыва Арат Республиканың тургустунганының 50 чыл оюн демдеглеп турар-дыр бис — деп, эш С. К. Тока чугаалаан. Республиканың ажылчы чоннарынга СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бо алдарлыг ой-биле изиг байыр чедиргенинден бистиң байырлалдыг өөрүшкүвүс улам күттүлүп тур.

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң адынга СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң байыр чедириишкинин эш С. К. Тока номчуурга, залга адыш часкаашкыннары диңмиттелип үнген. Байыр чедиргени болгаш коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа чедиишкиннерни күзээни дээш партияга болгаш чазакка республиканың ажылчы чоннарының өмүнээзинден сессияның киржикчилери өөрүп четтиргенин чүректиң ханызындан илергейлеп турган.

— СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң байыр чедириишкини дээрге бистиң күш-ажылывысты бедик-биле үнелээнинин, тыва улус дугайында, совет улустарның акы-дуңма өг-бүлезинге ооң аас-кежиктиг амыдыралының дугайында Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының өндүр улуг ленинчи сагыш салыышкынының херечизи-дир — деп, эш Тока демдеглээн. Бистиң дугайывыста кичээнгей болгаш сагыш салыышкын дээш СЭКП Төп Комитединге болгаш Совет чазакка чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенививисти илергейлевишаан, бистиң Төрээн чуртувустуң чечектелиишкини дээш улам эки ажылдаарывысты хүлээнип тур бис дээн.

— 1921 чылдың август 13-те Тываның араттары орус ажылчыннар болгаш күш-ажылчы тараачыннар-биле кады Улусчу революцияны боттандырган болгаш Тыва Арат Республиканы тургускан. Ол революция дээрге Улуг Октябрьның хостакчы идеяларының херек кырынга боттанышкыны, Россияга болган социалистиг революцияның дорт болгаш дүрүм ёзугаар уламчылалдашкыны болган.

«Чөөн чүктүң улустарының революстуг шимчээшкини ам делегей империализминге удур бистиң Совет республикавыстың революстуг демисели-биле шуут холбаалыг хөгжүп болур, ол оон өскээр шиитпирлеттинип шыдавас» деп, Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында-ла В. И. Ленин айтып чораан.

Тывага, шынап-ла, ындыг болган-даа. Улусчу революция феодалдыг хожудаңгай болгаш бидаргай ажыл-агыйлыг, ажылчын аңгы шуут чок, чүгле тараачыннарлыг чуртка болган. Ол тиилээн, чүге дээрге ол Россияның улустарының революстуг шимчээшкини-биле сырый холбаалыг турган. Ленинчи партияның удуртказы орус пролетариаттың шериг, экономиктиг болгаш политиктиг дузаламчызы 1921 чылдың революциязынга ажылчы чоннарның тиилелгезиниң шиитпирлиг магадылалы болган.

Большевиктер партиязының Төп Комитеди болгаш Ленин боду Тывада болуушкуннарны кичээнгейлиг хайгаарап турган. Ол дугайын 1920 чылдың ноябрь 5-те база 15-те партия ТК-ның хүлээп алганы документилер билдингири-биле херечилеп турар. Тывада байдал дугайында айтырыгаар 1921 чылдың январь 4-те Ленинниң даргалаашкыны-биле эрткен партия ТК-ның Пленумунуң чугаалашкан айтырыы болуп турар. Крайның ак дээрбечилерден бүрүн хостаарынга тыва араттарга дуза көргүзерин аңаа шиитпирлээн. Бо бүгү болза, Тывага Улусчу революцияны Коммунистиг партияның, Россияның ажылчын аңгызының дорт дузалажылгазы болгаш деткимчези-биле белеткээнин база боттандырганын көргүзүп турар-дыр.

Тываның революсчу күштерин сырый каттыштырарынга өндүр улуг политиктиг ужур-дузаны орус болгаш өске-даа революсчуларның дузазы-биле тургускан Тываның араттың революстуг намы (ТАРН) ойнаан. Тыва Арат Республиканы тургускан соонда ТАРН ажылчы чоннарның чаа амыдырал, Улусчу революцияның улам ханылаашкыны болгаш хөгжүлдези дээш демиселин баштаан. Араттың Революстуг намының удуртулгазы-биле, ленинчи Коммунистиг партияның дуржулгазынга даянмышаан, күш-ажылчы араттар нийтилел, ажыл-агый болгаш культура амыдыралының бүгү адырларынга баштай демократтыг, а ооң соонда социалистиг чаартылгаларны боттандырарының оруунче киргеннер.

Тываның ажылчы чоннарының Октябрь соондагы амыдыралы Совет Эвилели-биле сырый харылзаалыг. Келир үези чүгле оларның боттарының ажыл-ижи, демиселинден аңгыда Совет Эвилелиниң харам чок сеткилдиг дузаламчызындан, деткимчезинден хамааржыр дээрзин араттар билип чораан. Олар Советтер чуртунуң мурнунда бодунуң идегелдиг болгаш шынчы акызын, камгалакчызын көрүп турган. Харын ынчангаш хамаарылбас аңгы күрүне — Тыва ССРЭ-ниң дузаламчызы-биле бодунуң бүдүрүкчү күштерин тургузуп, делегей харылзааларынга ооң деткимчезин ап турган.

Коммунистиг партияның ленинчи национал политиказының болгаш дузаламчызының ачызында феодал-патриархалдыг Тыва капитализмни өйүп эрткеш, Улусчу эрге-чагырганың чылдарында социалистиг хөгжүлдениң оруунче быжыы-биле кирген. 30 чылдарда тыва бижиктиң тывылганы культура революциязының үндезини болган. Кедээ ажыл-агыйга күражыл-агыйлар, ЧАЭ-лер, МЧАЭ-лер организастаттынган. Революция мурнунда Тывага туруп көрбээн үлетпүр төптери бисте өзүп, сайзырай берген.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында тыва араттарның социализмге шынчызы бүрүнү-биле бадыткаттын-

(Эгези. Төнчүзү 2-ги арында).

БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИННЕРИ

Тывага Улусчу революцияның 50 чыл оюнга холбаштыр СЭКП обкомунга, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге байыр чедириишкинниң хөй санныг телеграммалары кээп турар.

* * *

● **СЭКП-ниң Москва хоорай комитеди болгаш ажылчы чоннар депутаттарының Москва хоорай Совети** бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалының бүгү ажылчы чоннарының өмүнээзинден тыва улуска изиг байыр чедирген болгаш СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш демиселге чаа-чаа чедиишкиннерлиг болурун күзээн.

* * *

● **Азербайджанның Компартиязының ТК-зы, Азербайджан ССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш Министрлер Чөвүлели** Тывага Улусчу революцияның 50 чыл оюн таварыштыр Тываның ажылчы чоннарынга изиг байырны чедирип, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлеринде айыткан улуг сорулгаларны күүседип, экономиканың улам ыңайгы көдүрлүүшкүнге, эртем, культураның чечектелиишкининге чедиишкиннерлиг болурун күзээн.

* * *

● СЭКП-ниң Красноярск хоорkому болгаш ажылчы чоннар депутаттарының хоорай Совети Улусчу революцияның 50 чылы-биле холбаштыр Тываның бүгү чонунга изиг байыр чедирген.

* * *

● **ВЛКСМ Төп Комитеди** Тывага Улусчу революцияның 50 чылын таварыштыр республиканың бүгү ажылчы чонунга, комсомолчуларга болгаш аныяктарга изиг байырны чедирген.

* * *

● **ССРЭ-ниң Моол Арат Республикада элчин чериниң ажылдакчыларының өмүнээзинден ССРЭ-ниң МАР-да элчини эш Щетинин** Тывага Улусчу революцияның 50 чыл оюн холбаштыр чүректиг ханызындан изиг байыр чедиргенин болгаш коммунизм тургузуушкунунуң херээнге улуг-улуг чедиишкиннерлиг болурун Тываның бүгү ажылчы чоннарынга күзээн.

* * *

● МАРН-ның Завхан аймак комитеди болгаш улус депутаттарының Хуралының эргелели юбилейни таварыштыр Тываның ажылчы чоннарынга чүректиг ханызындан изиг байыр чедирген.

1971 чылдың август 13. Тывага Улусчу революцияның 50 чылынга тураскааган Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң юбилейлиг сессиязының эртип турары.
А. Мельниковтуң фотозу.

СЭКП-НИҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ КОМИТЕДИНГЕ, ТЫВА АВТОНОМНУГ СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАНЫҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНГА, ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНГЕ

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың ажылчыннарынга, колхозчуларынга, интеллигенциязынга, бүгү ажылчы чоннарынга Улусчу революцияның тиилээниниң болгаш Тыва Арат Республиканы чарлап тургусканының 50 чылы-биле холбаштыр изиг байыр чедирип тур.

Улусчу революция тиилээш, Тываның күш-ажылчы массаларын социал болгаш национал мөлчүгделден хостаан. Совет Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле каттыжып кирген соонда республиканың ажылчы чоннары бүгү совет улустарның бүгү талалыг акы-дуңма дузаламчызының ачызында Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле экономиканы болгаш культураны хөгжүдеринге улуг чедиишкиннерни чедип алган. Республикада ажылчын аңгының, колхозчу тараачыннарның, интеллигенцияның национал кадрлары өзүп үнген. Тыва улустуң материалдыг болгаш сагыш-сеткил амыдыралының чечектелиишкини дээрге мерген угаалдыг ленинчи национал политиканың, совет улустарның бузулбас найыралының болгаш акы-дуңма чоруунуң тиилелгезиниң чайынналчак херечизи болур.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлеринге сорук кирген Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары Улусчу революцияның болгаш Тыва Арат Республиканы чарлап тургусканының 50 чыл оюн ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга чаа-чаа чедиишкиннер-биле уткуп турарлар.

Совет Тываның ажылчы чоннары коммунистиг тургузуушкунуң планнарын амыдыралга боттандырып чорудар дээш мооң-даа соңгаар күженишкинниг демисежиринге бүзүреэн РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели илергейлеп тур.

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республика делгерезин!

Бистиң тиилелгелеривистиң организакчызы болгаш сорук кийирикчизи — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы делгерезин!

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ
РСФСР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.

СЭКП-НИҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ КОМИТЕДИНИҢ БИРГИ СЕКРЕТАРЫ ЭШ С. К. ТОКАГА ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ДАРГАЗЫ ЭШ Б. Ш. ДОЛЧАҢМААГА ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ДАРГАЗЫ ЭШ М. К. МЕНДУМЕГЕ

Кызыл хоорай.

Эргим эштер!

Тыва Арат Республиканы чарлап үндүргенинин 50 чылы-биле холбаштыр Силерге болгаш силерниң вүүрүнер-биле СЭКП-ниң Тыва обкомунга, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, Министрлер Чөвүлелинге база Совет Тываның бүгү ажылчы чоннарынга МАРН Төп Комитединиң, МАР-ның Улустуң Улуг Хуралының болгаш Министрлер Чөвүлелиниң, бүгү моол улустуң өмүнээзинден база бодувустуң хуувустан эң-не изиг байырны чедирип, эң эки чаагай күзелдерни илергейлеп тур бис.

Бодунуң салым-чолун улуг совет улус-биле быжыг кылдыр холбаштырганы, Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары ССРЭ-ниң өске улустары-биле акы-дуңма боор дем каттыштырганы Совет Тываның политиктиг, социал болгаш экономиктиг амыдыралының бүгү адырларынга шылгараңгай чедиишкиннерни чедип ап турарын демдеглээри өөрүнчүг-дүр.

Марксизм-ленинизмниң тугунга болгаш ССРЭ-ниң улустары-биле бузулбас акы-дуңма найыралга шынчы моол улус бо кайгамчык алдарлыг хүнде СЭКП-ниң XXIV съездизиниң айыткан төөгүлүг сорулгаларын амыдырал кылдыр боттандырарынга Тыва АССР-ниң ажылчы чоннарының чаа-чаа улуг чедиишкиннерлиг болурун бүгү сагыш—сеткилинден күзеп тур.

Ю. ЦЕДЕНБАЛ,
МАРН ТК-ның Бирги секретары,
МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы
Ж. САМБУ,
МАР-ның Улустуң Улуг Хуралының
Даргазы.

Улан-Батор хоорай.
1971 чылдың август 12.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң юбилейлиг сессиязы

Тывага Улусчу революцияның 50 чылы

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

ган. Олар боттарын улуг Совет Эвилелиниң өг-бүлезиниң херек кырында кежигүннери деп санавышаан, социалистиг Ада-чурту—ССРЭ-ниң камгалалынга дайынның баштайгы хүннеринден тура-ла чаңгыс кижи дег туруп, материалдыг болгаш моральдыг дузаламчыны көргүзүп келген. Немец-фашистиг эжелекчилерге удур совет улустуң маадырлыг демиселинге тыва улустуң хөй-хөй шынчы оолдар, кыстары боттары барып киришкен. Дайын киржикчилери тываларны Совет Эвилелиниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнааны база танкист Хомушку Чүргүй-оолга Совет Эвилелиниң Маадыры деп бедик атты тывысканы социалистиг Ада-чурту — ССРЭ-ге тыва улустуң бердингениниң көскү херечизи болур-дур.

Дайынның кадыг-берге чылдарында Тываны Совет Эвилелиниң составынга каттыштырар дээш патриотчу шимчээшкин арат массаларының ортузунга калбарган. 1944 чылдың октябрь 11-де ук күзел боттанган. Бо төөгүлүг болуушкун тыва улустуң хөгжүлдезинде дээди үе-чада болган, экономиканы болгаш национал культураны социалистиг эгелерге эде тургузарынга делгем орукту ажыдып, перспективаны салган.

Коммунистиг партияның болгаш ооң ленинчи Төп Комитединиң удуртулгазы-биле бистиң республика Совет Тываның чылдарында таныттынмас болу берген. Тывада үлетпүр хөгжээн, индустрияның баштайгылары — Хову-Аксының кобальт болгаш Ак-Довурактың даг-дүгү комбинаттары, Каа-Хемниң хөмүр-даш разрези, Кызылда тудуг детальдарының комбинады, Терлиг-Хаяның мөңгүн-суу бүдүрүлгези болгаш өске-даа бүдүрүлгелер тыптып келген. 1945—1970 чылдарда үлетпүр продукциязының нийти хемчээли 36 катап өскен. Чүтле сески беш чылда безин бүдүрүлге фондулары 1,5 катап көвүдээн, а үлетпүр продукциязын бүдүрери — 48 хуу өскен.

Көдээ ажыл-агыйга социалистиг кооперацияны боттандырганы чаа амыдыралды тургузарынга эң кол чедиишкин болган. Ынчангаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгези дүрген хөгжүүр арганы алган. Совет Тываның чылдарында тарылга шөлү 6, тарааны садары барык 10 катап улгаткан. Малдың баш санының өскенинден 1946 чыл-биле деңнээрге күрүнеге эът садары 7 катап, дүктүү—22 катап улгаткан.

Тыва улустуң культуразы кайгамчык сайзырап чечектелген. Ам бисте чоннуң чүгле бижик билбес чоруун бүрүнү-биле чок болдурган эвес, харын школаларның, эмнелгелерниң болгаш культура албан черлериниң четкизи чыл келген тудум калбарып турар. Эртем, чечен чогаал болгаш уран чүүл сайзыраан. 1940 чылда Тывага чүгле ийи эмчи турган болза, ам оларның саны 550 четкен. Чурттакчы чоннуң 10 муң кижи бүрүзүнге бисте 200 студент онаажып турар. Экономиканың болгаш культураның бүгү талалыг хөгжүлдезинге үндезилээш, чоннуң материалдыг чаагай чоруу бедип турар.

Чаа Тыва ажылчын аңгының, колхозчу тараачыннарның база күш-ажылчы интеллигенцияның кайгамчык кадрларын өстүрүп, кижизиткен. Тывага революстуг шимчээшкинниң болгаш республикага чаа амыдыралдың идепкейлиг киржикчизи тыва улустуң төлептиг оглу Ооржак Лопсанчапка чоргаарланыр бис. Көдээ ажыл-агыйның хөгжүдеринге улуг ачы-хавыязы дээш аңаа Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры бедик атты тывыскан. Ленин орденниң эдилекчизи, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Хертек Кудурукпайны чон мактаар. Ооң даргалааны «Мурнакчы» колхоз республикада мурнакчы ажыл-агый деп санадып турар.

Россияга Улуг Октябрь болгаш Тывага Улусчу революция эвес болза хөлечик чораан Лудужаптың оглу Юрий Арапчынның салым-чолу чугаажок-ла аар-берге болур ийик. Революцияның ачызында ол, эртемден апарган, дылдың, литератураның болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдун удуртуп, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Даргазы база болган. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ат-сураглыг башкы Сарыглар Тамдын-оол, филология эртемнериниң кандидады, Тываның эртем-шинчилел институдунуң улуг эртем ажылдакчызы Зоя Арагачы, техниктиг эртемнерниң кандидады, «Тыва кобальт» комбинаттың кол металлургу Доржу Бузур-оол болгаш өске-даа хөй-хөй кижилер хөй-нити-политиктиг амыдыралдың улуг оруунче киргеннер.

— Совет Тываның ажылчы чоннарының чедиишкиннери аажок улуг—деп эш С. К. Тока уламчылап чугаалаан. — Ынчаарга, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң Директиваларының айытканы тоску беш чылдың планы оларның мурнунга оон-даа улуг перспективаларны ажыдып турар. Республиканың үлетпүр бүдүрүлгезиниң нити продукциязы 77 хуу, а көдээ ажыл-агыйныы—37 хуу көвүдээр. Ажылчы чоннарның материалдыг чаагай байдалы дыка бедиир, культура, эртем болгаш уран чүүл улам бурунгаар хөгжүүр.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш амгы үеде республикада социалистиг чарыш улам калбарган. Республиканың үлетпүрү 7 айларда планын 104 хуу күүсеткен. Көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери база эки ажылдааш, күрүнеге эът садарының планын 105 хуу, сүттүүн — 116 хуу, дүктүүн—130 хуу күүсеткен, ооң-биле кады малдың баш саны өскен. Каа-Хем районнуң ажыл-ишчилери бирги чартык чылда бо талазы-биле бедик көргүзүглерни чедип алгаш, республиканың шилчиир Кызыл тугун чаалап алган. Бо хүн, бистер, Тываның автосептелге заводунуң, «Трансельхозтехниканың» Чадаанада транспорт бүдүрүлгезиниң, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң, Мөңгүн-Тайга райпозунуң коллективтериниң шудургу болгаш чаагай күш-ажылын чоргаарал-биле демдеглээр ужурлуг бис. Ол коллективтер ийиги кварталда социалистиг чарышка бирги черни ээлээш СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелиниң шилчиир Кызыл туктары-биле шаңнаткылаан.

Бисте күш-ажылдың кайгамчык мурнакчыларының хүрээлени өскен. Оларның аразында «Алдан-Маадыр» совхозта төрүүр 100 хойдан-на 132 хураганны алган хойжу Ооржак Доржу, «Көк-Тей» совхозта бирги чартык чылда инек бүрүзүнден-не ортумаа-биле 1600 килограмм сүттү сагган саанчы Ондар Бичии-Уруг, «Межегей» совхозта бызаадан-на хонукта 1120 грамм немелде деңзини ап турар бызаа ажаакчызы Анна Болод, Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» колхозта төрүүр белерден кулуннарны бүрүнү-биле камгалап алган чылгычы Шыдар-Белек Монгуш болгаш оон-даа өскелер бар.

Ленин орденниниң эдилекчилери: № 463 мехколоннада болгаш «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде бригадирлер Хомушку Чимит-Доржу, Калдар-оол Данзырык, «Кызыл тудуг» эргелелиниң дашчызы Оюн Калзан, Тываның комплекстиг экспедициязының өрүмнекчи мастери Сергей Түмен-Хөө олар база-ла ак сеткилдиг, эрес-шудургу ажылдап турар. Ол ышкаш бистер, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры чолаачы Юрий Зюзинниң, Кызылдың харылзаа белдириниң телефонизи Ленин орденниң эдилекчизи Мария Мамаеваның болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутады чолаачы Виктор Мякишевтиң болгаш өске-даа хөй-хөй эштерниң алдарлыг ажыл-херектеринге чоргаарланып турар бис.

Бистиң чедиишкиннеривис болза шаанда хожудангай чораан улустар капиталистиг эвес оруктап социализмче хөгжүп болурунуң дугайында улуг Ленинниң өөредииниң амыдыралга боттанганының тодаргай херечизи болур. Ол бүгү болза СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының, Совет Эвилелиниң бүгү улустарының болгаш бирги ээлчегде улуг орус улустуң Тываның ажылчы чоннарынга көргүзүп турар аажок улуг дузаламчызының түңнели-дир. 30 чылдарга чедир-ле феодализм артынчызы колдап турган Тывада ам социалистиг бүдүрүлге харылзаалары бүрүн тиилээн, ажыл-агыйның социалистиг системазы бадыткаттынып тургустунган деп чүвени бүгү улус көрүп, билип турар. Араттар чүс-чүс чылдарда ламаларның болгаш хамнарның меге-хоозун овуузунунга төөреттирип, эрге-шөлээ чок, караңгы-бүдүүлүк түреңги чурттап чораан Тывада ам социалистиг культура чечектелген.

Тываның төөгүзүнде алдарлыг хүннү демдеглевишаан, республиканың ажылчы чоннары эрткен оруун түңнеп, боттарының бүгү-ле бодалдарын ССРЭ-ниң бүгү улустары-биле бир дөмей, тыва улусту коммунизмниң чырык чаагай оруунче эккелген улуг Ленинче, Коммунистиг партияже болгаш Совет чазакче өөрүп четтириишкин-биле угландырып турар. Улуг Октябрьның хаяаланган херели бистиң келир үеже оруувусту чырыдып турар. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың удуртулгазы-биле, бистиң чурттуң улустарының акы-дуңма дузаламчызы-биле Тываның ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин боттандырарынга чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алыр, бистиң чуртувуста коммунистиг тургузуушкуннуң нити херээнге төлептиг салыышкынын киирер.

ЛОНДОНДАН ТЕЛЕГРАММА

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНУҢ БИРГИ СЕКРЕТАРЫ ЭШ С. К. ТОКАГА ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ДАРГАЗЫ ЭШ Б. Ш. ДОЛЧАҢМААГА ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ДАРГАЗЫ ЭШ М. К. МЕНДУМЕГЕ

Тывага Улусчу революцияның 50 чыл оюн таварыштыр тыва улуска улуг аас-кежиин болгаш кадыкшылды, коммунистиг тургузуушкунга күш-ажылчы чедиишкиннерни күзеп, чүректиң ханызындан байыр чедирдивис.

Англияда болгаш Голландияда оюн көргүзүп чоруп турар тыва артистерниң дааскаНын ёзугаар, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артизи **Владимир Оскал-оол.**

«БОЛЬШЕВИК» СОВХОЗТА

Чөөн-Хемчиктиң Шемиде «Большевик» совхозтуң ажыл-ишчилери нийтиниң малынга чем белеткелин шапкын темп-биле чорудуп турар. Тывага Улусчу революцияның 50 чылының хүнүнге чедир совхозтуң сигенчилери 178 тоннаны белеткээн азы планы 31,5 хуу күүсеткен.

№ 1 хову-трактор бригадазы 60 тонна сиген белеткээр турган, 47 тоннаны белеткеп, планын 70,8 хуу күүсеткен.

Байырлалга уткуштур калбарган чарышка киришкеш, хойжулар Донгак Достай-оол 17 тонна, Моңгуш Борбай-оол — 12 тонна, Моңгуш Кертик—11 тонна, Куулар Чүлдүм—9 тонна сигенни бодунуң күжү-биле белеткеп алган.

А. ШАЛЫЫ.

СОВЕТ УЛУСТУҢ АКЫ-ДУҢМА ӨГ-БҮЛЕЗИНГЕ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

сиңниктирген революцияның 50 чылын улуг өөрүшкү-биле демдеглеп турар—деп эш Ю. Л. Арапчын бодунуң чугаазының эгезинге айыткан. Ынчангаш бөгүн бистер ол кайгамчык хүннү демдеглээри-биле мында чыглып келгендир бис.

Ооң соонда ол байырлалга киржири-биле келген Красноярск, Алтай крайларның, Иркутск областың, Бурят, Калмык болгаш Якут АССР-лерниң, Хакас болгаш Даг-Алтай автономнуг областарның төлээлеринге, Забайкальениң шериг округунуң командылал чериниң төлээлекчилеринге, Моол Арат Республиканың Тыва-биле кожа турар Убса-Нур, Баян-Ульгий, Завхан, Кобдо аймактарның төлээлеринге байыр чедирген.

Ю. Л. Арапчын юбилейлиг сессияны ажыттынган деп чарлаан. Залга адыш часкаашкыннары диңмирей берген, Совет Эвилелиниң гимнизи күчүлүг-биле чаңгыланып үнген.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Даргазы Б. Ш. Долчаңмааның саналын ёзугаар сессияның хүндүлүг президиумунуң составынга СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң составын үргүлчүледиг адыш часкаашкыннары-биле соңгаан.

«Тывага Улусчу революцияның 50 чылы» деп илеткелди сессияга СЭКП обкомунуң бирги секретары эш **С. К. Тока** кылган. Тывага Улусчу революцияның 50 чылын таварыштыр СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң байырлыг чагаазын эш Токаның номчааның сессияның киржикчилери диңмиттиг, үргүлчүледиг адыш часкаашкыннары-биле уткаан. Сагыш салыышкын болгаш кичээнгей, коммунистиг тургузуушкунга Тываның ажыл-ишчилериниң салыышкынын бедии-биле үнелээни дээш республиканың бүгү ажылчы чоннарының мурнундан партияга болгаш чазакка чүректиң ханызындан өөрүп четтириишкинни сессияның киржикчилери диңмиттиг адыш часкаашкыннары-биле илереткен.

Тывага Улусчу революцияны белеткээринге болгаш боттандырарынга Улуг Октябрьның, большевиктер партиязының болгаш ооң баштыңчызы В. И. Ленинниң, орус пролетариаттың ачы-хавыязын, ТАР-га социалистиг чаартылгаларны боттандырарынга Совет Эвилелиниң улуг ужур-дузазын бодунуң илеткелинге эш С. К. Тока демдеглээн. Совет эрге-чагырганың чылдарында республиканың ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң талазы-биле шапкын хөгжүлдениң түңнелдерин демдеглээн. Ол чедиишкиннерде бүдүрүлгениң мурнакчыларының, культураның, улус өөредилгезиниң, кадык камгалалының ажылдакчыларының улуг салыышкынын чугаалаан. Республиканың улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге партияның болгаш чазактың сагыш салыышкыны дээш өөрүп четтиргенин ол илергейлээн. Бистиң чедиишкиннеривисте улуг орус улус болгаш чурттуң өске-даа акы-дуңма улустарының салыышкыны киргенин демдеглевишаан, Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин чедиишкинниг боттандырары дээш бүгү күжүн харам чокка бээр дээрзин ол бүзүреткен. Эш Токаның илеткелиниң үезинде адыш часкаашкыннары удаа-дараа дыңналып турган.

Илеткел сөөлүнде СЭКП Тыва обкомунга, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелинге РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң байырлыг чагаазын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш **М. К. Мендуме** номчуурга, олурганнар диңмиттиг адыш часкаан. Моолдуң Араттың Революстуг намының ТК-зының Бирги секретары, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Ю. Цеденбалдың болгаш МАР-ның Улустуң Улуг Хуралының Президиумунуң Даргазы эш Ж. Самбуунуң Тывага Улусчу революцияның болгаш Тыва Арат Республиканың тургустунганының 50 чыл оюу-биле холбаштыр Совет Тываның ажылчы чоннарынга акы-дуңманың изиг байырын чедирип, улуг чедиишкиннерни күзеп, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш С. К. Токага, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Б. Ш. Долчаңмаага, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш М. К. Мендумеге чоруткан байырлыг телеграммазын СЭКП обкомунуң секретары эш **К. С. Шойгу** номчаан. Байырлалга холбаштыр Совет Тываның ажылчы чоннарынга ВЦСПС-тиң байырлыг чагаазын Тыва АССР-ниң Президиумунуң Даргазының оралакчызы, СЭКП Кызыл хоорkомунуң бирги секретары эш **В. Б. Добромыслов** номчаан.

Бистиң улуг Төрээн чуртувустуң республикаларындан, областарындан база хөй-нити организацияларындан болгаш тус-тус кижилерден байырлал телеграммалары келген:

ВЛКСМ Төп Комитединден;

Азербайджанның Компартиязының Төп Комитединден, Азербайджан ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумундан болгаш Министрлер Чөвүлелинден;

СЭКП-ниң Москва хоорай комитединден болгаш ажылчы чоннар депутаттарының Москва хоорай Совединиң күүсекчи комитединден;

СЭКП-ниң Красноярск хоорай комитединден болгаш ажылчы чоннар депутаттарының Красноярск хоорай Совединиң күүскомундан;

Украинаның Компартиязының Ровно обкомундан болгаш ажылчы чоннар депутаттарының Ровно область Совединиң күүскомундан;

СЭКП-ниң Минусинск хоорkомундан болгаш ажылчы чоннар депутаттарының Минусинск хоорай Совединиң күүскомундан;

МАР-ның Баян-Ульгий, Завхан, Убса-Нур болгаш Кобдо аймактарының партия комитеттеринден болгаш улус депутаттарының Хуралының күүскомнарындан;

Украинаның Запорожье областының «Ленинская зорка» солунунуң редакциязындан;

Красноярск крайның СЭКП Ермаковский райкомундан болгаш райкүүскомундан;

Красноярск крайның «Горно-Саянский» совхозтуң дирекциязындан болгаш парткомундан;

РСФСР-ниң ыяш ажыл-агый министерствозунуң коллегиязындан;

Совет Эвилелиниң МАР-да элчини эш Щетининден:

Моол Арат республиканың Иркутскиде консулунуң хүүлээлгезин күүседип турар эш Намсарайдоржудан:

Англияда болгаш Голландияда оюн көргүзүп чоруп турар Тыва цирк бөлүүнден;

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, академик В. П. Глушкодан;

Совет Эвилелиниң Маадыры эш Фимовтан болгаш өске-даа черлерден болгаш эштерден хөй-хөй байырлыг телеграммалар келген.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Ак-Довуракта башкы **С. С. Тамдын-оолга** сөс берген. Улуг Октябрьның, Советтер чуртунуң акы-дуңма дузаламчызының ачызында национал хамаарышпас чоруктуң болгаш аас-кежиктиг чурталганың чырык оруунче кирген бөгүнгү тыва кижилерниң хемчээл чок өөрүшкүзүн ол илергейлээн. Каш-ла чылдар мурнунда ужук-бижик безин чок чораан тываларга эртем-билигниң бедиин чедип алыр арганы берген, оларның культуразын бедидери дээш хүн бүрүнүң сагыш салып турары дээш партияга болгаш чазакка өөрүп четтиргениниң чылыг сөстерин эш Тамдын-оол чугаалаан.

Тываның болгаш Моол Арат Республиканың ажылчы чоннарының аразында акы-дуңма найырал чылдан чылче улам быжыгып орар. Делегациялар солчулгазы, концерт бригадаларының болгаш турисчи бөлүктерниң аян-чоруктары, аныяктарның, школачыларның аразында ужуражылгалар, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң талазы-биле дуржулга солчулгазы, янзы-бүрү айтырыгларны акы-дуңма ёзу-биле шиитпирлежири—бо бүгү бистиң республиканың база МАР-ның ажылчы чоннарының аразында найыралдың чаагай чаңчылы болу берген. Бистиң-биле кожа Убса-Нур, Баян-Ульгий, Завхан, Кобдо аймактарның ажыл-ишчилери-биле харылзаавыс онза сырый.

МАРН-ның Завхан аймак комитединиң бирги секретары эш **Д. Дамдин**, улус депутаттарының Хуралының Убса-Нур аймак күүскомунуң даргазы эш **Г. Баасанжав**, улус депутаттарының Хуралының Баян-Ульгий аймак күүскомунуң даргазының оралакчызы эш **Н. Шайдаев**, МАРН-ның Кобдо аймак комитединиң секретары эш **Н. Цэвэл** олар Тываның ажылчы чоннарынга байыр чедирип, байырлыг бижиктерни, тураскаалдыг белектерни дамчыткан.

Бистиң өөрүшкүвүстү үлежири-биле Тываның кожа-хелбээ черлеринден делегациялар келген болгай. Төлээлерниң удуртукчулары сессияга сөс ап, республиканың ажылчы чоннарынга байыр чедирген. Кожавыс областарның, крайларның болгаш автономнуг республикаларның ажылчы чоннары-биле харылзаавыс шагда-ла, улусчу эрге-чагырга дээш демиселдиң хүннеринде-ле тургустунган. А Тыва Совет Эвилелиниң составынга бактаап кирген соонда бистиң харылзааларывыс улам калбарган болгаш быжыккан. Тывада ам чурттуң дыка хөй улустарының ылаңгыя Сибирьниң улустарының төлээлери, ажылдап турар. Олар тывалар-биле бот-боттарының арга-дуржулгазын солчуп, билиг-мергежилиниң чажыттарын бот-бодунга дамчыдып берип, тараа шөлдеринде, үлетпүр бүдүрүлгелеринде хол-холундан быжыг тутчуп алган ажылдап турарлар. Оларның холдары-биле хоорай, суурлар туттунуп, чаа бүдүрүлгелер ажыглалга кирип турар. Оон чайыннанчак чижээнге «Тыва даг-дүгү» болгаш «Тыва кобальт» комбинаттарны көргүзүп болур.

Ынчангаш сессияның киржикчилери Улусчу революцияның алдарлыг 50 чылы-биле ажылчы чоннарга делегациялардан чедирген байырны болгаш коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа чедиишкиннерни күзээн сөстерни сеткил ханыышкын-биле хүлээп ап турган. Сессияга СЭКП Красноярск крайкомнуң бирги секретары **В. И. Долгих**, СЭКП Алтай крайкомнуң секретары **А. Н. Невских**, СЭКП Бурят обкомунуң килдис эргелекчизи **Л. Я. Похосоев**, СЭКП Калмык обкомунуң секретары **И. Е. Намзынов**, Иркутск облкүүскомунуң даргазының оралакчызы **И. М. Мельников**, Якут АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **А. Я. Овчинникова**, СЭКП Даг-Алтай обкомунуң ийиги секретары **А. И. Бондаренко**, СЭКП Хакас обкомунуң бирги секретары **А. Г. Данковцев** байыр чедирип чүве чугаалаан.

Сессияның киржикчилериниң диңмиттиг адыш часкаашкыны уламчылап турда, делегацияларның удуртукчулары байыр чедирген бижикти болгаш тураскаалдыг белектерин тывыскан.

Дайынчы изиг байырның сөстерин сессияның киржикчилеринге Забайкальениң кызыгаар шериг округунуң төлээзи **П. А. Ракушин** дамчыткан.

«Кызыл тудуг» эргелелинде дашчылар бригадири, Ленин орденниниң эдилекчизи, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады **С. Б. Санданның** ат-сураа билдингир. Тудугжунуң мергежилин эң баштай чедип алган кижилерниң бирээзи ол. Тываның найысылалы Кызылды тудуп тургузарынга ооң киирген үлүү улуг. Сессияга сөс алгаш, эш Сандан республиканың бүдүрүкчү күштериниң хөгжүдериниң дугайында сагыш салыышкыны дээш СЭКП ТК-га, Совет чазакка өөрүп четтиргенин илергейлээн. Тыва черге социалистиг чаартылгаларны боттандырарынга идепкейлиг киришкен акы-дуңма орус улуска болгаш Совет Эвилелиниң өске-даа улустарынга «Улуг четтирдивис» деп ханы уткалыг сөстерни ол дамчыткан. Партияның XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш республиканың ажылчы чоннары бүгү күжүн харам чокка бээр дээрзин ол бүзүреткен.

СЭКП Тыва обкомунуң бюро кежигүнү, облпрофчөвүлелдиң даргазы депутат **Т. Ч. Норбу** СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге байырлыг чагааны номчуурга, сессияның киржикчилери ону улуг көдүрлүүшкүн-биле хүлээп алган.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң даргазы эш Арапчын СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң болгаш Тываның бүгү ажылчы чоннарының өмүнээзинден партия Төп Комитединге, Совет чазакка, автономнуг республикаларның, крайларның болгаш областарның партия, совет органнарынга Улусчу революцияның 50 чыл болган алдарлыг оюу-биле холбаштыр байыр чедиргени дээш чүректиң ханызындан изиг өөрүп четтириишкинни илереткеш, Советтер чуртунуң улустарының акы-дуңма өг-бүлезинге бактаавышаан, коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алыр дээрзин илергейлээн.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң юбилейлиг сессиязы хагдынганын чарлаан.

Залга Совет Эвилелиниң гимнизи база катап байырлалдыы-биле чаңгыланып үнген.

* * *

Юбилей сессиязының киржикчилеринге байырлалдың улуг концертин көргүскен. Сибирьниң шериг округунуң ыры болгаш танцы ансамблиниң Тыва АССР-ниң күрүне ансамблиниң артистери ол концертти тускай белеткээн.

ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

1971 чылдың дүжүдүн ажаап алырынга Каа-Хем районнуң ажыл-агыйларында белеткелдиң чоруп турарының дугайында айтырыгны республиканың Министрлер Чөвүлелинге чугаалажып көрген.

Каа-Хем районнуң колхозтары болгаш совхозтвары бо күзүн 33,891 га шөлдүң тараа культураларын болгаш 10125 га чериң силос культураларын ажаап алыр ужурлуг. Районнуң ажыл-агыйларында ажаап алыышкынны чорударынга херeглээр 154 тараа комбайны, калбарты алыр 51 жатка, силос кылыр 46 комбайн, тараа арыглаар 38 машина, 200 автомобиль болгаш тараа арыглаар, ону чүдүрер өске-даа хөй техника бар.

Августуң 1-де медээ-биле алырга, районда нийтизи-биле 94 тараа комбайнның азы 73,4 хуузун, 24 силос комбайнның азы 57,1 хуузун, 35 жатканы азы 74,4 хуузун септеп алган.

Районнуң ажыл-агыйларының хөй нуруузунда тарааны арыглап, кургадыр, ону чүдүрер машиналары септээринче, складтарны база шаңнарны белеткээринче ам-даа кирбээн, септеттингнен комбайннарны амга чедир-ле сыскып дуглаваан дээрзин Министрлер Чөвүлели демдеглээн.

Районда тараа арыглаар пункттарының тудуушкунун кончуг оожум чорудуп турар, а «Кызыл тук», «Бүрен» совхозтарда оларның тудуушкунунче ам-даа кирбээн.

Тараа сөөртүр автомобиль транспортунуң база трактор тергелериниң септелгези оожум, ылаңгыя бо талазы-биле «Октябрь 14 чылы», «Ленинчи орук» колхозтар болгаш «Бүрен» совхоз хожудап турар. Районда орук септелгези, деңзи-хемчээлде техниказының белеткели организас чок, кывар-чаар материалдарның эргежок чугула курлавыры тургустунмаан, ажыл-агыйларның хөй нуруузунда хову турлаглары белен эвес.

Техниканы дүжүт ажаап алыышкынынга белеткеп турарында улуг четпес чүве болза ажаап алыышкын агрегаттарын өртке удур херекселдер-биле дериваани болур.

Районнуң ажыл-агыйларында механизатор кадрлардан 202 кижи четпес, ооң иштинде чолаачылар 40, трактористер 150 болгаш комбайнерлер 12 кижи четпес.

Дүжүт ажаап алыышкынынга белеткелде бо бүгү четпестер болза, бо чугула ажылды райкүүскомнуң болгаш көдээ ажыл-агый эргелелиниң талазындан четпес удуртканының түңнели болур деп, республиканың Министрлер Чөвүлели демдеглээн.

Районнуң ажыл-агыйларының дүжүт ажаап алыышкынынга болгаш күрүнеге тараа садарынга четпес белеткенип турарынче Каа-Хем райкүүскомунуң (даргазы эш Очур-оол) кичээнгейин Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели угландырган.

Дүжүт ажаап алыышкынынга болгаш күрүнеге тараа садарынга белеткелди доозары-биле дараазында эргежок чугула хемчеглерни алырын Министрлер Чөвүлели райкүүскомга, көдээ ажыл-агый эргелелинге хүлээткен:

— тараа болгаш силос ажаар комбайннарның, автомобильдерниң болгаш трактор тергелериниң, тараа арыглаар, тараа чүдүрер машиналарның, хову турлагаларының, тараа шаңнарының септелгезин бо чылдың август 15-ке чедир хуусаада доостурар. Комбайннарны ушкан болгаш чолдак сыптыг тараа ажаап алырынга таарыштыр дерийр, оларны тараа төгүлбес кылдыр бүрүн сыскыыр, өртке удур херекселдер-биле четчелээр.

Кижилерни таарыштыр тургузарын, техниканы шын ажыглаарын, ажаап алыышкын агрегаттарының база транспорт херекселдериниң техниктиг тежээлгезин баш удур көрүп турар ажылчын планнарны, ажаап алыышкын ажылдарының графигин ажыл-агый, бригада, салбыр бүрүзүнге ажылдап кылгаш бадылаарын райкүүскомга, совхозтар директорларынга, колхозтар баштаар черлеринге хүлээткен.

Тывага Улусчу революцияның 50 чыл оюнуң хүнү — август 13-те, хүндүскүнүң 14 шакта Кызылда В. И. Ленинниң, Кызыл партизаннарның тураскаалдарынга, ол ышкаш 1941—1945 чылдарда Ада-чурттуң Улуг дайынынга өлген дайынчыларның тураскаалынга республиканың удуртукчу ажылдакчылары, Тывага Улусчу революцияның 50 чыл оюнун байырлалынга келген аалчылар, республиканың алдар-сураглыг кижилери, найысылалдың ажылчы чоннарының төлээлери шериг оркестри партийжи Гимн «Интернационал» аялгазын чиртиледи ойнап турда, чечектер салган.

Ол байырлалдыг мөгейиишкинниң киржикчилериниң аразынга СЭКП Төп Комитединиң кежигүнү, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары С. К. ТОКА, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. Ш. ДОЛЧАҢМАА, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. К. МЕНДУМЕ, Совет Эвилелиниң Маадырлары Х. Д. ЧҮРГҮЙ-ООЛ, И. И. МАНЧИЕВ, Красноярск крайның мурнакчы токары, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры М. Ф. Калашников, болгаш өскелер-даа турган.

ЧУРУКТА: чечек салыышкынының үезинде.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

АЖЫЛ-ИШЧИЛЕР! НИИТИНИҢ МАЛЫНГА ЧЕТЧИР ЧЕМНЕРНИ БЕЛЕТКЭЭЛИ!

АРГА, КҮШТЕРНИ МОБИЛИЗАСТАП ТУРГАШ...

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин болгаш Директиваларын амыдыралга чедиишкиннинг боттандырары-биле күш-ажылчы ээлчегде турупкаш, «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажыл-ишчилери беш чылдың баштайгы чылының бирги чартыында мал продуктуларын бүдүрерин көвүдетпишаан, ону күрүнеге садар планын чедиишкиннинг күүсеткен. Совхоз сүттү 160,6 хуу, эъттн 148,8 хуу, дүктү 126,9 хуу күүсеткен.

Малдың бажын өстүреринге, ооң продуктулуун арбыдадырынга кол негелде —быжыг чем баазазын тургузары. Ынчангаш алдан-маадыржылар беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш, ниитиниң малынга бүдүн, чартык чылдың чем курлавырын тургузары-биле боттарының эгелекчи чоруун үндүрген. Олар сиген болгаш өске-даа мал чемин белеткээринче организастыг кирген. Совхозтуң күш-ажылчы кижилериниң мурнунда салган ол сорулгазын чедиишкиннинг шиитпирлээринге масса-политиктиг ажылдың дээштиг салдарын калбартырын партия комитеди, ооң эге организациялары көргеш, мал чеми белеткелиниң баштайгы хүннеринде-ле агитаторлар болгаш лекторларның хуваалдазын бригада, звено бүрүзүнге кылгаш, оларның хуралдарын эге организация бүрүзүнге эрттирген. Сигенчи бригада, звено бүрүзүнде 1—2 лекторну, 3—4 агитаторну быжыглаан. Бригадаларда, звенолорда коммунистер мурнакчы ролюн көргүзүп турар. «Ниитиниң малынга бүдүн, чартык чылдың чем курлавырын тургузаалыңар!», «СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкиннинг боттандыраал!», «Социалистиг чарыштың тугун улам бедикче!», «Хөй эът, сүт, дүктүң үнер дөзү—арбын мал чеминде»—деп мындыг кыйгырыглар бригада, звено бүрүзүнде кылдынган. Агитхуудустар, «Чаңныктар» беш, он хонуктарның түңнелин чырыдып, хүнүнүң маадырларының дуржулгазын нептередип, четпестерни сойгалап турар. Бора-Тайга, Алдан-Маадыр клубтарының агиткультбригадалары сигенчилерге концерттерин бараалгадып, лекторлар С. Мөңге-Назын, М. Кириллов, О. Хуна, Т. Сарыглар, В. Тойлуг-оол болгаш өскелер-даа «Партияның XXIII съездизиниң сөөлүнде совет ниитилелдиң хөгжүлдезиниң чамдык айтырыглары», «Бүгү делегейде болуушкуннар дугайы», «Тывага Улусчу революцияның 50 чылы» болгаш өске-даа темаларга лекцияларны Бора-Тайганың, Ак-Даштың, Алдан-Маадырның сигенчи бригадаларынга, звенолорынга номчааннар. Алдан-Маадыр клувунуң агиткультбригадазы Ийи-Дытта мал чемин белеткеп турар бригадага концертин көргүзүпүшаан, агитхуудусту үндүрүп берген. Аңаа Сарыглар Мөңге-Назын лекция номчаан.

Агитаторлар М. Өктек-оол, О. Кендеи, О. Дөңгүр-оол, О. Чүчүң, У. Ашак, М. Семдерек, М. Оттук болгаш өскелер-даа партийжи даалгаларны ак сеткилдиг күүседип, хүн бүрүнүң болуушкуннарынга холбаштыр беседаларны, солуннарның мыткыр номчулгаларын доктаамал кылып турарлар.

Агитколлективтерниң ажылын парткомнуң бюрозунга, эге организацияларның хуралдарынга удаа-дараа дыңнап, кылдынган ажылдарны демдеглеп, четпестерни илереткеш, ону чайладырының хемчеглерин ап турар. Партийжи-политиктиг ажылды ажыл-агый сорулгаларынга холбаштырып турарындан мал чеми белеткелиниң темпизи улам шапкынчаан. Совхоз зеленка-биле катай 2120 тонна сиген белеткээр. Ол онаалганың 612 тонназы сарааттаттынган. Ооң-биле кады 27 тонна будук-бүрүнү белеткээш, кыштагларда чедирген.

Сигенчи звенолорның, бригадаларның чарыжының түңнелдерин он хонук бүрүзүнде үндүрүп, тиилекчи звено, бригада бүрүзүнге шилчиир тукту, вымпелди болгаш акша шаңналдарын тыпсып турар. Сөөлгү он хонуктуң дургузунда сигенчилер 431 тонна сигенни немей белеткээн. Ол болза хүн бүрүде-ле 43 тонна белеткеттинип турганы ол. Ынчангаш совхоз сөөлгү он хонукта партия райкому биле райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган. Август 1-ниң түңнелинде механизастаттынган ийи бригадалардан Алдан-Маадыр салбырында Ховалыг Тас-оол удурткан бригада шылгарап, он хонукта 55 тонна сигенни кезип белеткээш, парткомнуң, дирекцияның, ажылчын комитединиң шилчиир Кызыл тугун ирт-биле кады чаалап алган.

— Бистиң бригаданың ажыл-ишчилери мал чеми белеткээринге идепкейлиг кирип тургаш, 200 тонна сиген белеткээр онаалгазын 250 тоннага күүседирин шиитпирлээн. Ниитиниң малынга быжыг чем баазазын тургузар дээш демиселге күш-ажылчы үлүүвүстү киирер бис—деп бригадир эш Х. Тас-оол тук чаалап ап тура, бадыткап чугаалаан. Звенолорның чарыжынга Ашак Үдүң-оолга баштаткан звено тергиидээн. Ол звено 150 тонна онаалгазын 171 тонна кылдыр күүсеткеш, вымпелди чаалап алган.

Мал чеми белеткелинде эки түңнелдер-биле чергелештир, четпестер ам-даа бар. Чамдык хойжу бригадаларның малчыннары сиген белеткелинде шоолуг шимченгир эвес ажылдап турар. Манчүректе, Чечектигде, Шатта, Чүшкүтта хойжу бригадалар сиген кезиилдезин шапкынчытпайн турар. Ол ышкаш Сарыг-Булуң сүт-бараан фермазы 80 тонна сиген белеткээр онаалгазын күүседиринче кирбээн. 8 тонна сиген белеткээр ужурлуг. Алдан-Маадыр салбырында Ондар Сыгдык удурткан чыгыгчылар база оожум темпилиг ажылдап турар.

Ажыл-агыйның девискээринде сигенниң үнүш-дүжүткүрү багай эвес. Бүгү аргаларны ажыглап, күштерни мобилизастап, ажыл-ишчилерниң ортузунга агитас-массалыг ажылды күштелдирип тургаш, мал чемнериниң белеткелин күштелдирери чугула.

Ч. ОНДАР,
«Алдан-Маадыр» совхозта партком секретары.

«Шекпээр» совхозтуң Суг-Кажаа фермазы чартык чылда күрүнеге 75 тонна сүт садар планын 97 тонна кылдыр ажыр күүсеткен. Районнуң сүт-бараан фермаларының чартык чылда социалистиг чарыжын чоокта чаа түңнеп үндүргеп. Аңаа ажыл-агый талазы-биле эки көргүзүглерни чедип алган, Суг-Кажаа фермазы бирги черни алган. Чартык чылда тиилекчи болганы дээш СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң, райкүүскомунуң болгаш ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл туктарын чоокта чаа оларга тыпсып берген.

Амгы хүннерде ферманың коллективи малга четчир санныг чем-суурну белеткээр дээш сиген шөлдеринде кызымаккай ажылдап турарлар. Ферма 100 тонна сигенни белеткээр планныг. Олар бо хүннерге чедир 35 тонна сигенни белеткеп алганнар. Сиген ажаап алырынга мурнакчы саанчылар Зоя Ооржак, Минис Куулар, Сарыглар Карат олар мурнуку одуругда чоруп турар. Ферманың ажыл-ишчилери шупту 25 кижи сигенни кезип, хөпээннеп, сарааттап, шудургу ажылдавышаан.

ЧУРУКТА: ВЛКСМ Барыын-Хемчик райкомунуң шилчиир Кызыл тугун комсомол райкомунуң инструкторү Сарыглар Моңгун-оолдуң мурнакчы саанчы Саая Чечекке тыпсып турары.

К. САРЫГ-ООЛДУҢ фотозу.

Онаалгадан ажыр 15 тонна дээш

Шеминиң делгем мал одарларынга кыштың ажыңнады хаарып кээр соогунда, чайның мыжылама изиинде-даа Достай-оол Лакпаевич Доңгакка чеже катап ужуражып, ооң ажылын сонуургап хөөрешпээн дээр. Ооң хар-назыны алданче киргелек, ынчалза-даа шаандагы аныяк назынының эрес соруун ол амдаа салбаан.

— Алыс Хорум-Даг чурттуг мен. Аңаа база хойжулап турдум. Бо совхозка келгеш, ам 10 чыл хой малдап, ниитиниң малының бажын өстүреринге эвээш-биче-даа бол, күш-ажылчы үлүүмнү киирип тур мен—деп, Достай-оол Лакпаевич чугаалаар.

Ажылым аайы-биле чоокта чаа «Большевик» совхозка баргаш, партком секретарының кабинединге кире бердим. Секретарь эш Х. Дөлээ хойжу бригаданың бригадири-биле чугаалажып олур. Мал чеми белеткелиниң чорудулгазын сонуургап, ылаңгыя сиген белеткелинге малчыннарның канчаар киржип турарын секретарьдан айтырдым.

— Мал чеминиң белеткелинче бүгү күштү салып тур бис. Сиген кезиилдезинде доктаамал ажылдап турар бригадалардан, звенолардан аңгыда, бүгү-ниитиниң шефтээшкинин база организастап турар. Хойжу бүрүзү 8—15 тонна сигенни белеткээри-биле онаалга алган, идепкейлиг ажылдап турар. Ам безин хойжу Кара-Моңгуш Кечил-оол, Донгак Достай-оол, Максим Мөгдүн, Куулар Ондар-оол болгаш өскелер-даа алган онаалгазын күүседип турар—деп, секретарь чугаалааш,—малын Узун-Кара-Суг чайлагларында семиртир кадарып, ында сиген кезип турар малчыннарже баар мен, кады хаптар бис бе?—диди.

Машинавыс суур кедээзинде дагның адаа-биле одурткаш, мурнуу-барыын чүкче херлип чоктаан чиңгежек хемчигештиң унун дургаар углапты. Ол Узун-Кара-Суг болду. Дыттыг-Кожагарның алдыы ийинде кодан хой одарлаан чор.

— Донгак Достай-оолдуң малдаан коданы боор. Ол хоюн кадарбышаан, сиген кезип турар кижи. Дөө ийде улуг сараат тур, көрүңер-даан —деп, эш Х. Дөлээ чугаалааш, чолаачыга олче ээптерин сүмеледи. Машинавысты кадыр ий бетинге доктааткаш, кадарчы-биле ужуражыр дээш, дөштү өрү базыптывыс.

Чанывыста ыр чаңгыланы берди. Достай-оол Лакпаевич ырлавышаан, аар ийиниң сигенин чидиг кадыры-биле хылады кезе берген тур. Бистиң бараанывысты көре тыртып каап, хойжу олурупкаш, кадырын таптай берди.

Менди солушкаш, ооң ажылын сонуургап, чугаалажы бердивис.

— Кыңгырт кылдыр бадырып каап, хылады кезип турар, малчын эрес-дир аа?—дидим.

— Хөглүг-биле ажылдаарга, хөй-ле кылдынар ийин. Ыршоор чокка меңээ ындыг эки эвес-тир.

— Малыңарның чайгы деңгилде-семиртилгези кандыгдыр? Чеже хире сиген белеткеп алдыңар?

— Бо Узун-Кара-Сугда хөй кодан-даа чок, өрү бир кодан өшкү бар, ооң адаанда мээңии. Малдың деңгилдези багай эвес-тир. СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин таныжкаш, 10 тонна сиген белеткээрин хүлээлгемге айыткан мен. Мал чеми хөй болган тудум, малдың бажы өөр, ооң продуктулуу бедиир, кысказы-биле чугаалаарга, кыштан мал хүр ажар. Чамдызы дүү улуг сараат ол, ооң хемчээли 5 тонна. Кыштаам Ортаа-Үзүкте 10 тоннаны чедирип алдым. Ооң кырынга немей 15 тоннаны белеткээр мен. Моон база 5 тоннаның сараадын тургузар дээш кезип тур мен. Мешпектер аразында 2 га ажыг сиген шөлүн суггарган мен. Узун-Кара-Суг иштинде кезер черим база бар. Каттышкаш 30 тоннаны чайлыг белеткеп ап шыдаар мен.

Хойжу бо чылын хой бүрүзүнден 2 кг дүк алган. Малының семиртилгезин экижидип, чайын изиг хүннерде девээлиг арга каттарынга аппарып одарладыр. Кыштаанда хой, хураган кажааларын чазын-на көжериниң мурнунда коптарып, аар-саар септелгезин кылган. 10 ажыг тонна кургаг өдекти бөлгеш, тускай кажаалап алган.

Бис ооң ажылынга чедиишкинни күзээш, чоруувусту уламчылаптывыс.

М. СЕВЕН.

МУРНАКЧЫ БРИГАДАДА

Эрзин районнуң «Чаа орук» колхозта коммунист Мунзук Дотканның удуртуп турар сиген белеткээр № 2 бригадазы ажыл-агыйның мал чеми белеткеп турар өске бригадаларындан, звеноларындан шалыпчы ажылдап турар. Эрткен неделяга чедир бригада Хурагалчы деп черде 28 сараатты тургускан, азы 286 тонна сигенни белеткээн.

Бригаданың составында 15 кижи доктаамал ажылдап, сиген кестирер, бөлдүрер болгаш хөпээн сөөртүр дериглерлиг үш трактор ажылдап, бедик көргүзүглерни чедип алган. Ында колдуунда-ла адакбышкаа чиик, тудунгур-тывыңгыр, шалыпчы аныяктар демниг ажылдап турар. Оларның кайызын ол дээр. Ынчалза-даа сиген кестирип, бөлдүрүп турар Бөөвей Дембрел, хөпээн сөөртүкчүзү Анатолий Сагды, сараат салыкчызы Александр Биликти, сиген кезер машина башкарыкчызы Римма Дамбаны өөрү мактап турар.

Малга быжыг чем-суурну тургузарын бүрүн хандырары дээш социалистиг чарыштың негелделери-биле таныжкаш, бригаданың кежигүннери чоокку хүннерде планын күүсеткеш, Тес-Хемниң кыдыында дүжүттүг шөлдерже көжүп алгаш, аңаа ам-даа чүстен эвээш эвес тонна сигенни белеткээрин хүлээнип алган.

Колхоз баштаар чери бригадага боттуг дузаны чедирип, ылаңгыя машина-техниканы артык кезектер-биле хандырып, сигенчилерниң дыштанылгазын организастап, оларны бедик шынарлыг аъш-чем-биле четчир кылдыр хандырары негеттинип турар.

М. КОНГАР.

СОВЕТ-ИНДИЙ КАДЫ КЫЛГАН ДЫҢНАДЫГ

Индий чазактың чалаалы ёзугаар 1971 чылдың августуң 8-тен 12-ге чедир ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри А. А. Громыко Индияга албан ужуруунда аян-чорук кылып чораан.

Нью-Делиге турган үезинде ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри А. А. Громыко Индияның президентизи В. В. Гириге ужуражып чораан, Премьер-министр Индира Гандиге хүлээп алыышкынга чораан болгаш Индияның Даштыкы херектер министри Сваран Сингх-биле ужуражып, чугаалажыышкынны кылган. Ол ышкаш камгалал министри Дж. Рам-биле, саң министри Я. Б. Чаван-биле, аъш-чем болгаш көдээ ажыл-агый министри Ф. А. Ахмед-биле ооң беседалары база болгулаан.

Беседалар болгаш чугаалажыышкыннар эп-найыралчы база чүректиң ханызындан байдалга болуп эрткен. Совет Эвилели биле Индияның аразынга политиктиг, экономиктиг, культурлуг болгаш эртем-техниктиг адырларның талазы-биле найыралдыг харылзаалары болгаш кады ажылдажылгазы чедиишкинниг хөгжүп, ол бүгүнү моон соңгаар улам калбартырынга улуг перспективаларлыг дээрзин ханы сеткил ханышкын-биле талалар демдеглээн. ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри А. А. Громыковуң болгаш Индияның Даштыкы херектер министри Сваран Сингхтиң Нью-Делиге ат салганы ССРЭ биле Индияның аразынга Тайбың, найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында Керээге холбаштыр ол кады ажылдажылгалар улам быжыг политиктиг болгаш эрге-хүлээлгелиг үндезиннинг апарган.

Ол керээни чарганы — ийи чуртка шылгараңгай төөгүлүг болуушкун деп ийи тала санап турар. Ол Керээ болза Совет Эвилели биле Индияның аразынга хөй-хөй чылдар дургузунда тургустунуп келгеш, үе-шагның шылгалдазын тудуп эрткен чалбыыштыг найыралдың, хүндүлежиириниң, бот-боттарынга идегээриниң база хөй талалыг харылзааларның ёзузунга үндезилеттинген боор турар. Ол — совет болгаш индий улустарының үндезин эрге-ажыктарынга таарышкан турар болгаш ССРЭ биле Индияның аразынга үре-түңнелдиг кады ажылдажылганы улам улуг чадаже көдүрериниң калбак перспективаларын ажыдып берип турар. Ийи таланың совет-индий харылзааларынга хамаарышкып турар өске чүүлдер-биле кады ийи таланың делегей айтырыгларының талазы-биле үргүлчүнүң харылзаазын тудуп, тайбыңны база ийи таланың айыыл чок чоруун камгалаарын хандырары-биле чогуур хемчеглерни хүлээп алыры-биле бот-боттары-биле сүмележирин ол керээде база көрүп турар.

ССРЭ биле Индияның аразында Керээ — Азияга тайбыңны болгаш бүгү-ниитиниң тайбыңын быжыглаары дээш, делегейге айыыл чок чорукту хандырары дээш демиселге ССРЭ-ниң болгаш Индияның-даа политиказының база чүткүлдериниң дүгжүп турарын илереткен тайбыңның ёзулуг магадылалы болур. Ооң бүгүле чүүлдери ол эчис сорулгаларга бараан боол турар. Ол Керээ кандыг-даа чуртче удурланмайн турар, а харын-даа КНО-нуң Уставынга дүүштүр найыралды болгаш тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынны нептередип хөгжүдериниң фактору болур.

Тайбың, найырал, кады ажылдажылга дугайында Керээни чарганын Азияга болгаш бүгү делегейге-даа тайбыңны камгалаарын ёзулуг күзеп турар бүгү кижилер, тайбыңга ынакшылдыг бүгү күрүнелерниң чазактарының талазындан деткиир дээрзинге ССРЭ-ниң болгаш Индияның-даа чазактары бүзүреп турар.

Чугаалажып көрген чүүл-бүрү айтырыглар талазы-биле Индияның болгаш Совет Эвилелиниң туруштарының дүгжүп азы чоокшулажып-даа турарын беседалар болгаш чугаалажыышкыннар үезинде ийи тала сеткил ханышкын-биле демдеглээн.

Дескен 7 миллион ажыг кижиниң Индияже кирип келгениниң түңнелинде Индияга аар үүргениң таварышканын Индияның даштыкы херектер министри тайылбырлап чугаалаан. Ынчангаш ийи тала тодаргайы-биле чугаалажып көрген соонда ол айтырыгны дайын чорудулгалары-биле шиитпирлевес ужурлуг дээрзинге боттарының быжыг бүзүрелин илереткеш, Чөөн Пакистанга ону политика ёзузу-биле шиитпирлеп, дескеннерни боттарының аалдарынче дедир чандырарынга таарымчалыг айыыл чок байдалды тургузарының хемчеглерин алыры эргежок чугула деп санап турар. Ол бүгү Пакистанның бүгү улузунуң эрге-ажыктарынга болгаш ол районга тайбыңны камгалаарының херээнге дүүшкен турар ужурлуг.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорныйның Пакистанның президентизинге 1971 чылдың апрель 2-де чоруткан чагаазында ол айтырыгны ыяк билип турары дээш Совет Эвилелинге индий тала өөрүп четтирип турар.

Индий-Кыдат талазы-биле айтырыгны канчаар көрүп турарын алырга, ийи тала Индий-Кыдаттың херектеринге даштыкыдан холгаарлаашкын доп-дораан соксаттынган турар ужурлуг дээр бодалды деткип турар. Ол районнуң улустарының хүлээп албазы ындыг кандыг-бир арга-биле ону шиитпирлээрин оралдажыр чорук идегел чок деп ийи тала санап турар. Мурнуу Вьетнам Республиканың Революстуг түр чазааның чоокта чаа саналы болза айтырыгны тайбың политиказының ёзузу-биле шиитпирлээринге боттуг буруңгаар базым болурун олар айтып, аңаа байыр чедирген.

Чоокку Чөөн чүк дугайында айтырыгга холбаштыр агрессияның уржуктары узуткаттынган турзун дээш Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң 1967 чылдың ноябрь 22-деги резолюциязын дүрген боттандырып чорударының эргежок чугулазынга бүзүреп турарын ийи тала илереткен.

Кызыгаар талазы-биле маргылдаалардан эгелээш, улустар аразының бүгү айтырыглары тайбың чугаалажыышкыннарының аргазы-биле шиитпирлеттинер ужурлуг, ынчангаш ону шиитпирлээрде күш ажыглаары азы күш-биле кыжанышкын турбас ужурлуг деп ийи тала база санап турар.

ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри аңаа Индияның чазааның көргүскени чүректиң ханызындан хүлээп алышкын дээш өөрүп четтиргенин илереткен.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

Совет-венгр найырал митингизи

БУДАПЕШТ. ВСАП-ниң X съездизиниң ажылының хүннеринде Чепельдиң металлургия комбинадының ажылчы чоннары ол съездиге СЭКП-ниң делегациязының баштыңы, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Леонид Ильич Брежневке тыпсыр тураскаал Кызыл тукту кылып, бараалгадыр деп шиитпирлээннер.

Москвадан эш Л. И. Брежневтен Чепельге чагаа чеде берген. В. И. Лениниң портреди-биле, венгр болгаш совет туктар-биле шимээн залга венгр ажылчын аңгының төвүнүң хөй санныг төлээлекчилери чыглып келгеннер. Венгр Улус Республиказының болгаш Совет Эвилелиниң гимнилерин күүсеткен.

Байырлыг митингиге Леонид Ильич Брежневтиң чагаазының сөстери чаңгыланып турган:

«Эргим эштер! СЭКП Төп Комитединиң өмүнээзинден болгаш хууда бодумнуң мурнумдан чоруткан Кызыл тугуңар дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтирдим. Ол тук Совет Эвилелиниң болгаш Венгрияның ажылчын аңгызының болгаш бүгү ажылчы чоннарының коммунизмниң болгаш социализмниң хереэ дээш демиселге эрткен революстуг оруунуң алдарлыг дайынчы болуушкуннарын демдеглээн чүүлдериниң аразынга төлептиг черни ээлээр. Ол тук совет болгаш венгр ажылчыннарны, бистиң чурттарның улустарын, бистиң партияларывысты холбаштырып турар бузулбас сырый найыралының көскү демдээ болур. Биске силерниң акы-дуңмалышкы кичээңгейиңер онза улуг сеткил ханышкынны болдуруп турар, чүге дээрге, «Кызыл Чепель» Совет Эвилелинде Венгрияның социалистиг индустриязының база бир улуг бүдүрүлге черлериниң чүгле бирээзи кылдыр эвес, харын-даа Венгрияның революстуг төөгүзүнге шылгараңгай рольду ойнаан ажылчын-тараачын эрге-чагырганың быжыг чөлеңгиижи кылдыр сурагжаан».

Залга адыш часкаашкыннары үр-ле соксавайн турган. Ол алдарлыг металлургия комбинадының коммунистериниң болгаш бүгү ажылчыннарының өмүнээзинден бүдүрүлгениң партком секретары Т. Борбей митингиниң өске-даа киржикчилери Чепельдиң ажылчыннарынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң чагаазы Венгрияның болгаш ССРЭ-ниң ажылчын аңгызының, ВСАП-ниң болгаш СЭКП-ниң интернационалчы чаңгыс эвиин улам быжыглаарынга бараан болурунуң дугайын чугаалап турганнар.

Түңнелинде Интернационалды ырлап күүсеткен.

Чепельге болган митинг совет болгаш венгр улустарының мөңге болгаш бузулбас найыралының илергейлээшкини болган.

Хоойлу төлевилели

БУДАПЕШТ. (СЭТА). «Садоб фельд» солунуң редакция чүүлүнде «делегейниң социалистиг чурттарының кады ажылдажылгазының программазын боттандырып чорударынга бистиң бүгү үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеривис, садыг, транспорт болгаш албан организациялары дорту-биле киржир ужурлуг» деп айыткан.

Ынчангаш беш чыл дургузунда ЭДЧ чурттары-биле бистиң садыглажырывыс 47—48 хуу улгадыр деп солун уламчылааш, бүгү талалыг кады ажылдажылга ниитилелдиң депшилгезинге, амыдырал деңнелин бедидеринге, социализмниң делегейге туружун быжыглаарынга деткимчелиг болур деп айыткан.

Улус ажыл-агыйының эрге-ажыктарынга

КАРАКАС. (СЭТА). Венесуэланың конгрезиниң депутаттар палатазы бойдус газын казып тыварының болгаш ажыглаарының бүдүрүлгелерин күрүнени болдурар дугайында хоойлу төлевилелин хүлээп алган.

Ол хоойлуну ёзугаар бойдус газын казып тывары болгаш ажыглаары бүрүнү-биле чоннуң контролюнга кирер. Ынчангаш даштыкы, эң ылаңгыя америк нефть компанияларының ажыл-чорудулгаларын венесуэла чазак бодунуң холунга алган.

◆

Окинаваны долузу-биле катап эгидер болгаш ол ортуluктан америк ядролуг чепсекти бүрүнү-биле үндүрери дээш, «айыыл чок чорук» дугайында япон-америк керээни күш чок болдурары дээш шимчээшкин бүгү Японияда үргүлчүлевишаан.

ЧУРУКТА: Окинаваны эгидери дээш шимчээшкинниң киржикчилери Токионуң кудумчуларында.

(СЭТА-ның фотохроникаы).

◆

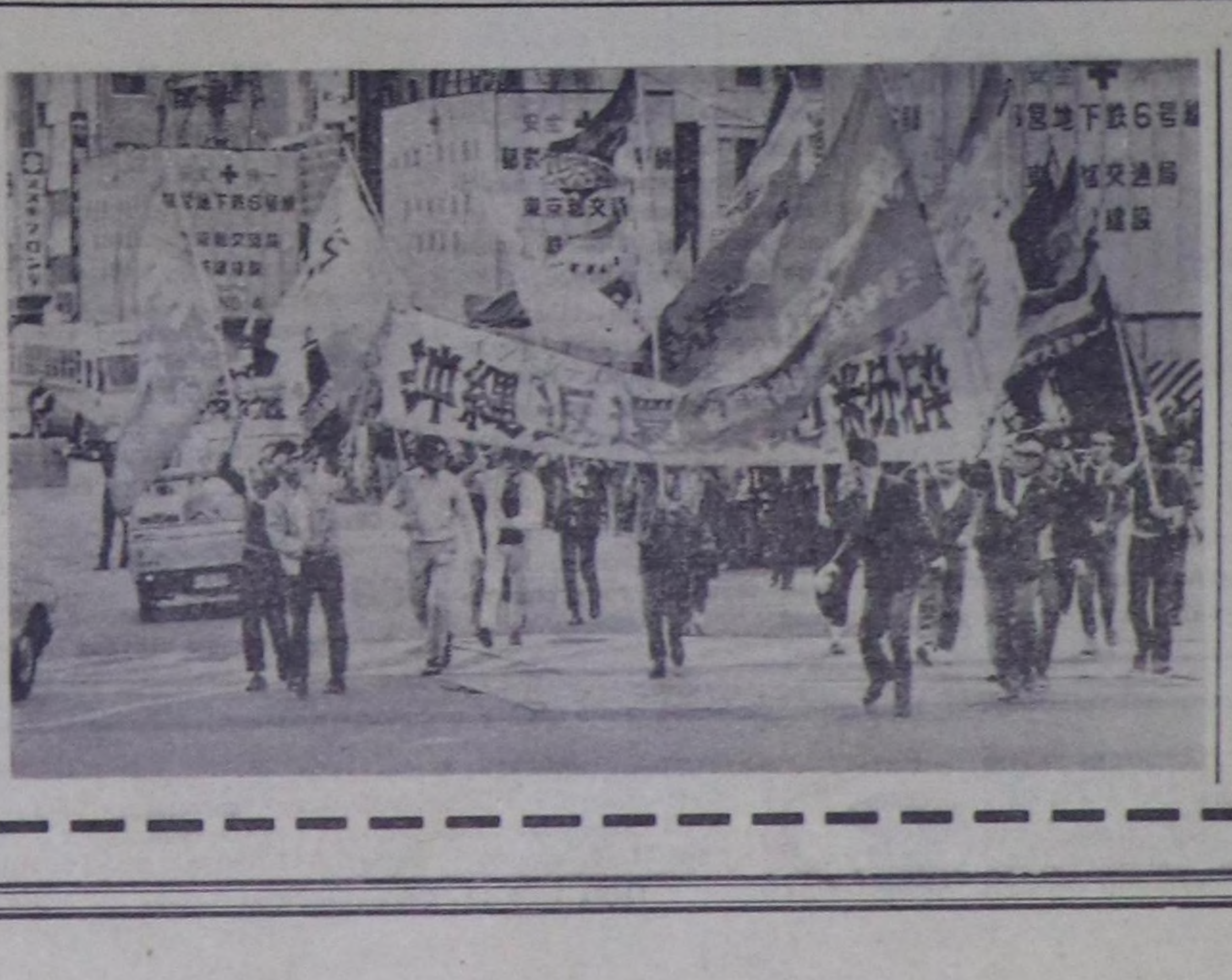

АКШ-тың шерииндең дезиишкин

ВАШИНГТОН. (СЭТА). 1970—1971 чылдарның чүгле он айларының дургузунда АКШ-тың Чепсектиг күштеринден дезип чоруткан кижилерниң саны 68.449 кижи болган. Ол 4,5 дайынчы дивизияларының шериглериниң санынга деңнежип турар.

Пентагоннуң сан-түңнелдерин ёзугаар алырга, Вьетнамда дайын чорудулгаларын калбарткан үе 1965 чылдан бээр америк шеригден дезип чоруур чоруктуң деннели соксаал чокка улгадып турар. Солдаттар Вьетнамче чоруур дужаал алдынган соонда дораан-на дезиптерлер деп хайгааракчы айыткан.

Бөгүн—Күш-культуржунуң хүнү

МАССАЛЫГ АПАР ЧЫДАР

«Күш-культура болгаш спортту улам ыңай сайзыраңгайжыдар талазы-биле ап чорудар хемчеглериниң дугайында» СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1966 чылда үндүрген доктаалы аныяктарның ортузунга спортту сайзыраңгайжыдарынга улуг идиг берген. Мөңгүн-Тайга районнуң «Урожай» эки тура спорт ниитилели тургустунгалап чүгле ийи чыл чедип турза-даа, партия, чазактың бо чугула доктаалын амыдырал кырынга боттандырар дээш чамдык практиктиг ажылдарны чоруткулаан.

Амгы үеде «Урожай» ниитилел 8 коллективти хаара тутпушаан, бодунуң хүрээлелинде 455 кежигүннерлиг апарган. Чылдан чылче спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге эртип турар маргылдааларның саны өзүп, чоннуң ортузунда спорт массалыг апар чыдары көрүнчүг. 1969 чылда районнуң эки тура спорт ниитилели спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге 28 удаа маргылдааларны эрттирген болза, 1970 чылда эрттирген маргылдаалар 39 чедир өскен. Спорттуң нептереңгей хевирлери: хол бөмбүү, хүреш, хоккейге аныяктарның сонуургалы улгадып, бо хевирлерге маргылдаалар үргүлчү эртип турар. Аныяктарның ортузунга спортту сайзыраңгайжыдары-биле спорттуң кышкы хевирлеринге болгаш хол бөмбүүнге комсомол райкому 2 кубокту, а спорт чөвүлел спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге шилчиир вымпелдерни болгаш кубокту тургускулаан.

1971 чылда районнуң спорт комитеди бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган ажылдап турар. Спорттуң кышкы хевирлеринге зона аайы-биле Өвүр районнуң хоккей командазын уткаш, республикага эрткен хоккей маргылдаазынга дөрткү черни ап, багай эвес түңнелди чедип алган. Моон мурнунда чылдарда районнуң командазы республика масштабтыг маргылдааларга ховар киржип турган болза, бо чылын республиканың спорт чөвүлелиниң чорудуп келген маргылдааларының барык шуптузунга киржип турары — спорт ажылында чедиишкин деп болур.

Ийиги чартык чылда салдынып турар сорулгалар улуг. Сентябрь-октябрь айларда спорттуң элээн каш хевирлеринге Өвүр, Бай-Тайга районнарның спортчулары-биле эш-хуузунуң ужуражышкыннарын эрттирер. Хол бөмбүүнге, стол теннизинге, хостут хүрешке, шыдыраага доктаамал секцияларны тургузар. Чыл төнчүзүнге чедир район масштабтыг спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге 5 удаа маргылдааларны эрттирери көрдүнүп турар.

Моон-биле чергелештир районнуң спорт комитединиң ажыл-чорудулгазында ам-даа улуг четпестерниң барын демдеглээри чугула. Районда спортчуларның мергежили чогуур негелдеге четпейн турар. Бо талазы-биле ажылдарны спорт чөвүлели, оон даргазы эш Конгар Хирлиг-оол чедир удуртпайн чон ортузунга спортту сайзырадыр талазы-биле агитас-массалыг ажылдарны күштелдирбейн, хостаткан болгаш хөй-нииити эгелээшкинде ажылдап турар инструктор-методистериниң ортузунга практиктиг дузаны кошкак чорудуп, семинарларны эрттирбейн келген.

Республика масштабтыг маргылдааларга киржир спортсменнерни кошкак белеткеп турарындан районнуң спортчулары ук маргылдааларга киришкеш эки түңнелдер чедип албайн турар.

Спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге секцияларны ажылдатпайн келгенинден аныяк спортчуларның саны өспейн турар. Хөй-нииити судьялар, инструкторлар ортузунга семинарлар чорутпайн турарындан маргылдаалар солун эвес, куду деңнелге эртип турар.

Келир үениң спортчуларының баазазы болур районнуң ийи школаларынга күш-культура башкылаар кадрларны районо шын эвес шилип ап турарындан башкылар чыл санында солчуп, өөреникчилерге быжыг билигни чедир бербейн турар. Спорттуң херекселдерин хандырып бээрин районо баштаар черинден каш удаа негеп турза-даа, мынчага чедир боттут дуза көргүспээн.

Бар четпестерни чайладыры-биле моон соңгаар чугула хемчеглерни алыры районнуң спорт комитединден негеттинип турар.

В. СҮГЕ-МААДЫР,
ВЛКСМ райкомунуң секретары.

ЧУРУКТА: А. МЕЛЬНИКОВТУҢ «Юбилейлиг 50 чылга белеткел» деп фотозу.

УЛУГ-ХЕМНИҢ МӨГЕЛЕРИ

«Мөгелерлиг черден мөге үнер» деп, тыва улустуң чугаазы кончуг-ла шын.

Улуг-Хемниң Хендерге чурттуг Д. Балчый-оол, Д. Сарыг-оол, Д. Бегзи-Хуурак олар ТАР-ның сураглыг мөгелери чораан. Бо начыннар «арзылан» Чамыян, Шөнчүүржүк, Хуназыг сугларның соонда республикага удаа-дараа шүглүп турганнар. Оларны чон ам-даа шола аттары-биле чугаалап турар: «Чыраа-Кара» Балчый-оол, «Начын» Бегзи-Хуурак дээш оон-даа өске. Балчый-оолдуң девиири кончуг чараш турган, олурган кижиниң ажыр девий бээр дижир чүве.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга балыглаттырган келзе-даа, Бегзи-Хуурак 1946 чылда республика Наадымынга 128 шилиндек мөгелер хүрежинге база катап шүүлген.

Оон эгелээш, 1968 чылга чедир ындыг улуг хүрештерге Улуг-Хемниң мөгези шүүлбээн. 1964 чылга чедир ужуурге арттар, дөртке кирер мөге-даа турбаан. Ол үеден бээр Мөңгүл-оол Биче-оол, Василий Базыр-Тараа, Бүрбү Дадар-оол, Санчы Кертик-оол болгаш өске-даа аныяк мөгелер шынгыы тутчуп, деңзи аайы-биле шүүлгүлеп, «алдан дөртке» безин шүглүр чедип турар апарган.

Сураглыг мөге Ондар Сюр-оолдуң бистиң районга кээп ажылдай бергени түс черниң аныяк мөгелерин сорук киирген, өөредиг болган дээрзин чугаалаар апаар.

1968 чылда Василий Базыр-Тараа республиканың улуг хүрештеринге шүглүп эгелээн. Дараазында чылын Мөңгүл-оол Биче-оол РСФСР-ниң улустарының спорттуң национал хевирлериниң талазы-биле Кызылга болган спартакиадазының тулган чемпиону-даа болган. Ам олар тыва, бурят хүрештерге каш дакпыр чемпионнар.

Чугааны баштай эгелээнивис ышкаш, сөөлгү үеде мөгелер Хайыракан, Ийи-Тал суурлардан үнүп турар. Районнуң адын камгалап, Кызылга келир мөгелер ол суурларга төрүттүнген, өскен азы ында ажылдап турар болур. Ийи-Талда Сергей Доржу, Сергей Ширинин, Хайыраканда Владимир Биче-оол, Бүрбү Дадар-оол дээш өске-даа хүрежип эгелеп чоруур шыырак оолдар бар.

Улуг-Хемниң командазы спорттуң национал хевирлериниң талазы-биле республика спартакиадаларынга тыва хүрештиң команда талазы-биле кубогун алды чылын улаштыр алгаш, бо чылын алзыпкан. Шаңнал четкен мөгелер база эвээш. Мону белеткел чок болганы-биле тайылбырлаар апаар.

Үстүнде ады киргеннер ам-даа аныяк, чаа-ла үжен харлап чоруур аныяктар. Мен бодаарымга, эки белеткенир болза кайызы-даа адын сыкпайн барып болур. Бөгүнгү улуг маргылдаа ону көргүзер.

К. МАРТ-ООЛ.

АРЗЫЛАҢ МӨГЕ ДЕВИП ҮНДҮ-Ү!

Леонид ЧАДАМБА.

МӨГЕ САЛЫКЧЫЗЫНЫҢ ЙӨРЭЭЛИ

Хүндүткелдиң хүннеринде
Хүреш, девиин бараалгаткан
Арзылаң, начын алдан
дөрттер
Атчыр-датчыр тутчуп үндү-ү!
Алдан дөртке анаа шүглүр
Арзылаң мөге шылай
берди-и!

Ама-онаа мөгеңерни
Адап чарлап үндүрүңе-ер!
Шодак-шуудак сынмайн-дыр,
Солун шилип, саадап тур бис.

Човай берген мөгеңерни
Солун кылдыр девиндиңе-ер!
Арзайты дег түрлүг чаагай,
Аптара дег хөрээ делгем,
Алдан-чеден арга-оптуг
Арзылаң мөге девип үндү-ү!
Бөөлдезе, бөрбеш кылыр,
Мөчек-мөчек шыңганнарлыг,
Бөгүн маңаа шүглүп үнер
Мөге начын тудуп үндү-ү!
Дээрге ээр кылыйткан дег,
Девип барып туткан соонда,

Тей дег чаагай мөгеңерни
Тевектептер, кажыктаптар!
Туткан соонда, тура дүшпес,
Туразында чаңнап тудар,
Болбас октаар аттыг мөге,
Боданыңар, кичээниңе-ер!
Алдан дөртке тутчуп турар
Амыр эвес мөге болбайн!
Аңаа шүглүп үнген мөге
Аъдын мунгаш, чанар-дыр
ийн!
Алдан дөрттер тутчуп үндү,
Адып часкап уткуулуңар!
Оркестриниң аян ыры
Ак-көк хемге чаңгылаазын!

ТЫВЫЗЫК НОМЧУКЧУНУҢ МИННИИШКИН ЧАГААЛАРЫ

● Онгу класстың өөреникчизи, он чеди харлыг мен. Сугга эштиринге өөренип алыр дээш, үш класстан эгелеп кызыттым, ынчалза-даа ам үш метрден ырадыр эштип шыдавас-тыр мен. Чылдагаанын дыка-ла үр билип чададым. Улустуң менээ ам тайылбырлааны — эштикчи кижиниң деңзизи сугдан чиик болур ужурлуг дидир. Канчап сугдан чиик деңзилиг болуп алырының рецептизин чорудуп бээрин диледим.

М. ЭЛДИГ-ООЛ.
Улуг-Хем район.

● Бисти чиик атлетика секциязынга киирип алгаш, хүннүң-не маңнадып туруп берди. Ынчанмас болза, спортчу болуп шыдавас силер дээр. Бистиң дыңнаанывыс болза, спортчу дүрген кылашка кылаштаар болза, база-ла ёзулуг спортчу болур дээр. Ынчангаш, бистер кылаштажырын күзеп тур бис. Ол дугайын бистиң тренеривиске тайылбырлап бээрин диледивис.

У. СААЯ.
Өвүр район.

● Мен электромонтёрлап ажылдап турар мен. Бо ажыл кижиден хөй күш, аваангыр-капшагай болгаш билигни негээр. Моон кадык болгаш күштүг апар чыдар мен. Ынчалза-даа спортчулар чуруун көргеш, оларның мага-бодун, аптара дег хөректерин, мөчек-мөчек эъдин кайгаар-дыр мен. Спорт-биле эптежирге кижи ындыг болур чүве-дир аа?

О. СОЛУН-ООЛ.
Кызыл.

БАЗА КАТАП ТАНЫЖААЛЫ

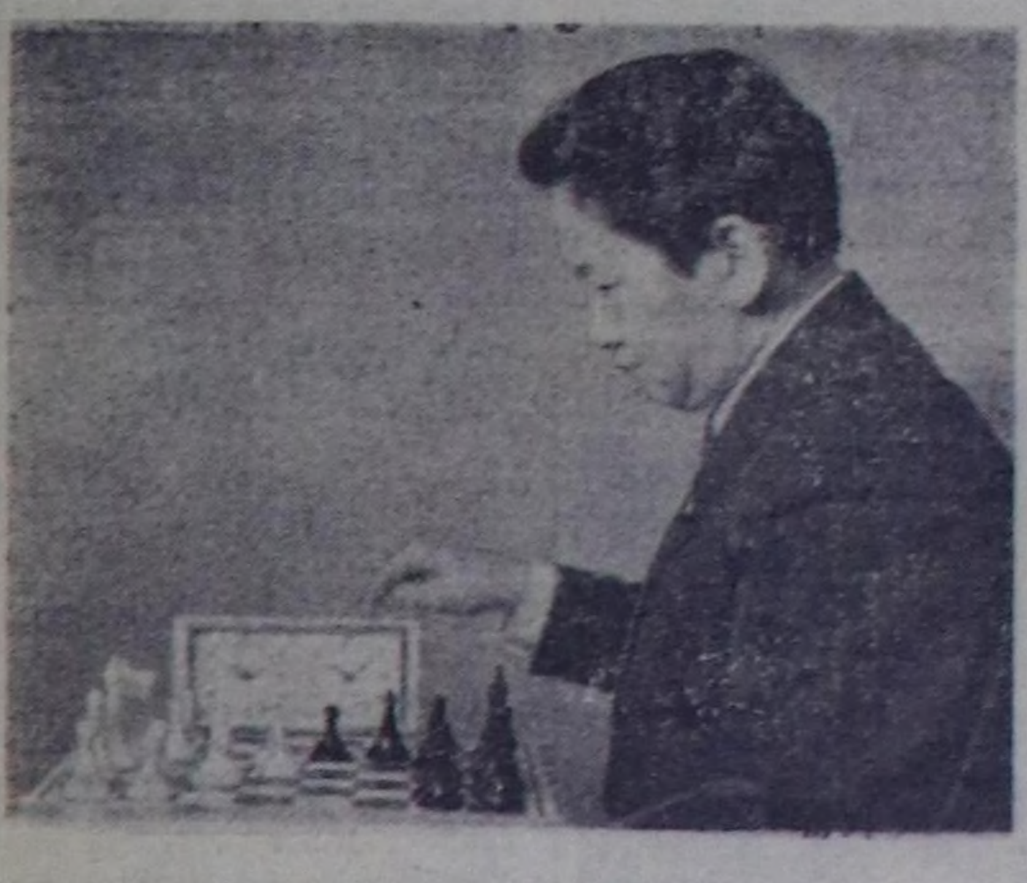

Чоокта чаа республиканың шыырак шыдыраачыларының бирээзи Ондар Хеймер-оолга шыдыраа талазы-биле мастерге кандидат деп атты бадылааныының документизи келген.

Ондар Опанович бо атты эрткен чазын март айда «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң Москва хоорайга болуп турган шыдыраа талазы-биле мастерге кандидаттарның болгаш бирги разрядчыларның маргылдаазынга киришкеш, чедип алганын номчукчу билир болгай.

Ам оон шыдыраа талазы-биле мергежилин көрээли.

Хеймер-оолдуң ойнаан оюннарын анализтеп көөрге, оон оюну дидим, тывызык, бодамчалыг. Ойнаарда удурланыкчызының аажы-чаңын, чедер-четпезин өөренип көөр чаңчыл ында бар. Мону адаанда оюн бадыткап турар.

Москвага маргылдаага ойнап тургаш, мастерге кандидат А. Дашеевтиң салыгларын көөрге, оозу оолдар чиириинге ынак кижи болганын эскерипкен. Ооң-биле болур ужуражылгага оолдар кээп бээр оюн белеткеп алгаш, ойнап киришкен. Оларның салыын сонуургап көрээли.

Х. Ондар—А. Дашеев

1. f4 d5 2. Kf3 g6 3. e3 Cg7 4. Kc3 Kf6 5. Ce2 0-0 6. 0-0 c5 7. d3 d4 8. ed cd 9. Ke4 Kc6 10. Фe1 Фd5 (Cf5! деп оюнга чедирип болур турган). 11. Kfg5 h6 12. K:f6+ef 13. Cf3 Фc5 14. Ke4 Ф:c2 15. Фh4! Ф:d3 16. K:f6+ C:f6 17. Ф:f6 Фf5 18. Фh4 h6. 19. Cd2 Ce6 20. h3 Kpg7 21. Лfe1 Фf6 22. Фg3 h4 23. Фf2 Cf5.

Бо кожтү кылгаш, Дашеев: «Удук ээзиниң боор дээрангте чоргаарланып турган мен»— деп, ол сөөлүнде миниң чугаалаан. 24. C:Kc6! bc 25. Cb4 Лfe8 26 Cc5!! Фd8 (Өске-даа кожтер оон дээредевес). 27. Л:e8 Ф:e8 28. Cb4 Лfe8 29. Cc5!! Фd8 30. Лae1 Лf8 31. g4 Ce6 32. g5 Фd7 33. C:f6+Л:f6 34. gf+Kpg8.

* Ам диаграмманы көрүңер

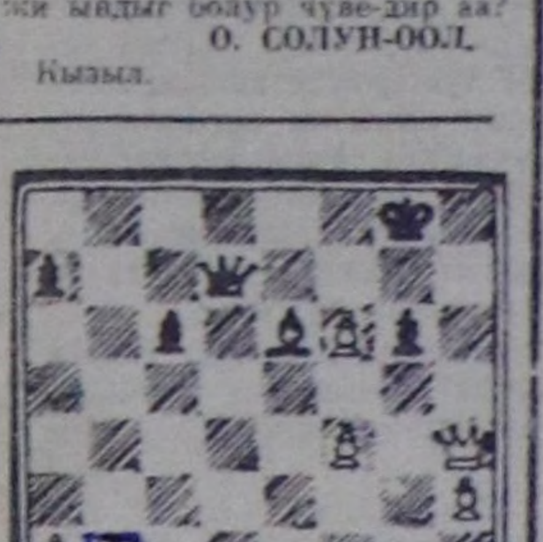

Кара талазы сөөлгү аргазынга чедир камгалаарын, бирги разрядчының техниказын хынаар дээрил ол боор. 35. f5! C:f5 36. Фe4+ Kph8 37. f7 Kpg7 38. Фh4 Ce6. 39. f8Ф+Kp:f8 40. Фf6+Cf6 41. Фh8+Cg8. 42. Лf1+Kpe7 43. Фg7+Кара тала дужуп берген.

Бүзүреңгей тиилелге!

Бүгү-эвилелдиң күш-культуржуларының хүнүнде республиканың «Спартак» ниитилелиниң чемпиону Ондарга мастерге кандидат деп ады дээш база катап байыр чедирип, моон соңгаар чаа-чаа спортчу, чогаадыкчы чедиишкиннерни күзедим.

Н. ПИШИГИН,
шыдыраа талазы-биле Тыва АССР-ниң чемпиону.

ЧУРУКТА: Ондар Хеймер-оол оюн үезинде.

Тывага Улусчу революцияның 50 чылынга тураскааткан байырлал хүннеринде

АВГУСТ 14-ТЕ

Ипподромга аът спортунуң маргылдаалары **10 шакта эгелээр.**

Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгында **«Хүреш» стадионга 13 шакта ажылчы чоннарның митингизи.** Оон соонда стадионнуң ажык эстрадазынга байырлалдың концерти болур.

16 шакта «Хүреш» стадионга НАЦИОНАЛ ХҮРЕШ маргылдаазы эгелээр.

Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгынга ажылчы чоннарның селгүүстээшкини 19 шакта болур. Үрер хөгжүм ойнап турар. Фейерверк.

АВГУСТ 15-ТЕ

12 шакта «Хүреш» стадионга Сибирьниң шериг округунуң ыры болгаш танцы ансамблиниң байырлалга тураскааган улуг концерти.

17 шакта «Хүреш» стадионга бут бөмбүүнүң талазы-биле РСФСР-ге коллективтер Кубогу дээш **Тыва АССР-ниң «ДИНАМО»** болгаш **Томск областың «ТУДУГЖУ»** командаларының аразынга маргылдаа болур.

Найысылалдың культура албан черлеринге өске-даа солун ужуражылгалар, маргылдаалар база болур.

ТАР-ны чарлап тургускан черде

Тыва күрүнениң тургустунган чери — Таңды районнуң Кочетово суурунда Алдан-Маадыр аттыг музейниң салбырында чаа делгелге ажыттынган.

Делгелгениң кол көрүштүг черинде В. И. Ленинниң чуруу бар. Ооң адаанда баштыңчының мындыг сөстери бар:

...«Хожудангай чурттар күрүнениң капиталистиг чадазын чайлааш, совет тургузуглуг, а хөгжүлдениң чогуур чадаларын таварып эрткеш, коммунизмче шилчип болурлар...»

«Бо бажыңга 1920 чылдың июньдан эгелээш, 1922 чылдың декабрьга чедир С. К. Кочетовтуң партизан отрядының штавы турган. 1921 чылдың август 13-тен 16-га чедир Бүгү-тываның Үндезилекчи хуралы ТАР-ның 1-ги конституциязын хүлээп алган» деп бижиин кааны кижилерниң сонуургалын хайныктырар.

Шаанда бо бажыңга ак-гвардейжилерниң талазынче кирген бай кижи чурттап турган. Ынчаарда Бүгү-тываның Үндезилекчи хуралының үезинде бо бажың мыдыг-ла бедик эвес, шөйбек, сес-тос соңгаларлыг, а соңгалары база чавыс көстүр турган. Бажыңның иштики хевири: зал болгаш бичежек сцена, а сценага бөдүүн маназылардан кылган стол, ооң артында узун ыяш сандайлар. Залга турган узун сандайларны партизаннар чазап кылганнар. Үндезилекчи хуралдың киржикчилери бажыңга сыңышпайн, харын чамдыктары шала кырынга олуруп, даштыгаа дыңнап турган. Ынчаарга ол бажыңның чоок-кавызынга майгыннар, өглер, аът баглааштары турган. Мону тодарадып көргүскен чурукту көрүкчүлерниң сонуургаары чугаажок.

Делгелге болза Тывага хамааты дайынның үезинден эгелээр. Ол дээрге, 1919—1921 чылдарның үезин хаара тудуп турар. Стендиде П. Е. Щетинкинниң, А. Д. Кравченконуң, С. К. Кочетовтуң, С. Т. Билчаириниң, Шалык Кижир-оолдуң, Иван Коровинниң, К. С. Мордвинцовтуң болгаш өскелерниң-даа фото-чуруктарын. 1919—1921 чылдарда Тывага хамааты дайынның үезинде кол-кол тулчуушкуннарының картазын база чугула болуушкуннарның каяа-каяа болуп турган ай, чылдарын көргүскен чурагайны көрүкчү оюп эртип шыдавас.

«Сибирьниң партизаннары Тываның арат чонунга революсчу салдарны чедирген. Олар Тывага орус болгаш тыва улустарның аразында найыралды быжыктырарынче угланган улуг политиктиг ажылды чорудкан» деп, «Тываның төөгүзүнде» бижээн.

«Бүгү-тываның Үндезилекчи хуралы болгаш ТАР-ның тургустунганы» деп стендиде ол хуралга совет Россиядан келген төлээлерниң баштыңы И. Г. Сафьяновтуң, шаандакы Атамановканың кудумчузун көргүскен фото-чуруктар, хурал эртип турган бажыңның ниити хевирин көргүскен чурук база бар.

Тыва улустуң салым-чолун шиитпирлеп, тускай догунааш күрүнени тургузуп, баштайгы конституцияны хүлээп ап турган хуралдың ажыл-чорудулгазы болгаш чугааланган айтырыглары бо хүн дыңнаарга болгаш номчуурга солун болуп турар. Бо материалдарны допчузу-биле көрүкчүге илередир сорулга-биле музей ажылдакчылары Үндезилекчи хуралга хамаарышкан материалдарны музейде делгеп көргүскен.

1922 чыл. Тываның Араттың революстуг намының тургустунганы. Мында фото-портреттер: Тыва Арат Республиканың намының үндезилекчилериниң бирээзи Оюн Күрседи (1889—1923); 1929 чылга чедир ТАРН ТК-ның чиңгине секретары Шагдыржап (1899—1959); 1929 чылдан эгелээш ТАРН ТК-ның чиңгине секретары С. К. Тока.

Музейниң дараазындагы эгелеринде мындыг темалар кирген: Тываның көдээ ажыл-агыйы, транспорт, кадык камгалалы, культура, Ада-чурттуң Улуг дайыны, ССРЭ-ниң составынга Тываның киргени, совет үениң төөгүзүнүң талазы-биле үлетпүрге, көдээ ажыл-агыйга болгаш культурага хамаарышкан материалдар кирген.

М. ДЕЛЕГ.
Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейниң директору.

Чурукчулар—көрүкчүлерге

Кызылдың Гастелло аттыг парыгынга чурукчуларның ажылының делгелгези болур бажыңның чанынга чон чыглып келген.

Тывага Улусчу революцияның 50 чылының байырлалынга чалап келген аалчыларны СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш С. К. Тока болгаш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң харыысалгалыг бөлүк ажылдакчылары база кады келгеннер.

Эш Тока Тывага Улусчу революцияның 50 чылының байырлалынга бүгү ажылчылар болгаш культураның ажылдакчылары, ооң иштинде чурукчулар боттарының чедиишкиннерин түңнеп көргүзүп турарын база оларның чуруктарындан чаартынган амыдыралды көрүп ап болур дээрин чугаалаан.

Тываның чурулга уран чүүлү дыка аныяк. Ынчалза-даа чурукчулар тыва черде амыдыралдың чаартылгазын уран бийирниң дузазы-биле көргүзүп, чугаалап шыдап турарын моон каш хонук мурнунда болган чурукчуларның республика съездизинге демдеглээн болгай.

Делгелге залының эжиинде кызыл лентаны эш Тока кезипкеш, ынаар аалчыларны чалаан. Көрүлде эгелээн. Делгелгеде Тываның барык шупту чурукчулары киржип турар. Делгелгеде будук-биле чурулганың, карандаш-биле чураан чуруктар болгаш скульптура ажылдары бар. Олар шупту-ла көрүкчүлерге, ылангыя бистиң аалчыларывыска солун болган.

Чурукчулар В. Демин, С. Ланзы, М. Петров, Т. Левертовская, В. Денисов оларның ажылдарының чанынга көрүкчүлер үр боор, оларны улуг сонуургал-биле көрүп турганнар.

Байырлалга келген аалчылар делгелгени көргеш, демдеглел дептеринге бедик үнелелдиң берип турар бижимелдерни кылганнар. Оларның ат салган демдеглелдери республиканың чурукчуларының чогаадыкчы ажылының үнелели боор арткан.

Редакторнуң оралакчызы
Б. Н. КАРАШПАЙ.

10 Телевидение

АВГУСТ 14-ТЕ

МОСКВАДАН

12.00 — Сөөлгү медээлер. 12.05 — Уругларга. **«Тотпас ары», «Марабу акыйның чалгыны».** Дириг чуруктарлыг фильмнер. 12.20 — **«Бөгүн — Күш-культуржуларның хүнү».** ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында күш-культура болгаш спорт комитединиң даргазы С. П. Павловтуң чугаазы. 12.30—Школачыларга. **«Хөм бөмбүктүң» клувунуң шаңналы дээш».** Челябинскиден дамчыдылга. 14.00 **«Дилээр».** Дамчыдылганы С. Смирнов чорудар. 14.50 — Лауреаттар-биле таныштырал. А. Бахчиев (фортепиано), А. Корнеев (Флейта). 15.35—Кинопанорама. 17.05 — Сөөлгү медээлер. 17.20 — **«Форсайттар дугайында тоожу».** Уран-чечен телефильм 26-гы сериязы. **«Куу куштар ыры».** 18.15 — **«Цирктиң оттары».**

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Телемедээлер (орус дылга). 19.15—Байырлал концерти. 20.15 — Телемедээлер (тыва дылга).

МОСКВАДАН

20.30 — А. П. Чеховтуң рассказтарындан уран-чечен фильмнер. **«Баштактаныг»** болгаш **«Былчак».** 21.00—23.45 — Чиик атлетикага Европа чемпионады. Хельсинкиден дамчыдылга.

КИНО

АВГУСТ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Спорт-спорт, спорт»** 10.00, 11.45, 13.30, 15.15 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Эрги теол»** 9.20, 11.20, 13.10, **«Мээң чеди оолдарым»** 15.00, 17.00, 19.00, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Доңуруп каан»** 15.00, 16.45, 18.30, 20.15 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Бис Вулкан-биле»** 15.00, **«Майерлинг»** (1-ги, 2-ги кезектери) 17, 20.00 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: **«Ыдыктыг Луканы» эгиткени»** 13.15, 17, 19, 21 шактарда.

„ХҮРЕШ“ СТАДИОНГА

август 15-те   август 15-те

Сибирьниң шериг округунуң ыры болгаш танцы ансамблиниң Тывага Улусчу революцияның 50 чылынга холбаштырган

Байырлалдың улуг концерти

Эгелээри 12 шакта

Билеттерни Тываның күрүне филармониязының бажыңында болгаш Культураның база дыштанылганың Гастелло аттыг парыгында эртенгиниң 10 шактан эгелеп садып турар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:
Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда килдизиниң 35—24, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, Культура килдизиниң 23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа база совет тургузуг килдизиниң 41-27, информация килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларының 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

ТЫВА АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер чериниң республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1.). ТС—00389.